

6. ХУДОЖЕСТВЕН СТИЛ

6.1. Основни понятия и дефиниции

В българската лингвистика понятията художествен стил, художествена реч, стил на художествената литература се използват синонимно, но преобладават мненията, че художественият стил се противопоставя на всички останали комуникативни стилове по особената си естетическа функция. Правилното разбиране на художествения стил е възможно, като посочим в какво се състои разликата между *художествено* и *нехудожествено*. При функционалните стилове – научен, официално-делови, публицистичен, разговорен, и при разновидностите на езика – интердиалект, диалект, предназначението на езика е да бъде средство за общуване, т. е. неговата основна функция е комуникативната (независимо от целите на общуване при различните стилове – общуване, съобщене, въздействие). Докато при художествения стил освен комуникативната функция езикът има и *естетическа функция* – създава се вид изкуство (художествена литература).

Художествената реч (стилът на художествената литература) или художествено-функционалният стил има свое определено място във функционалната система на съвременния български книжовен, което се определя от четири основни признака: 1. единство на комуникативност и естетичност; 2. използване на разнообразни стилистични подсистеми; 3. широко използване на изобразително-изразителни средства и 4. проява на творческата индивидуалност на автора.

За художествения стил е характерна официалност при общуването, която изисква предварително обмислена композиция и речева организация на художествения текст. Художествената реч значително се разграничава от другите функционални типове реч (научна, публицистична и делова) по отношение на признака официалност. Защото по същество тя е предназначена да обслужва естетическата сфера, в която сложността на отношенията *писател – герой – повествовател – читател* и средствата за тяхната речева реализация не винаги могат да се възприемат като строго „официални“.

За художествена реч е характерна косвена, опосредствена връзка между отправителя и получателя, докато в книжовно-разговорната реч е налице пряк контакт, при който се общува и с вербални, и с невербални езикови средства. Но в същото време характерът на контакта в художествената реч се усложнява от разноликия „образ на автора“, който трябва да установи връзката на читателя с цялостната естетическа организация на езиковия материал, задължително

активизирайки у него възприемането на текста. И ако в книжовно-разговорната реч говорещият е свободен да използва вербалните и невербалните средства при прекия контакт, то в художествената реч може да се имитира, да се възпроизведе пряка връзка, но тя е винаги подчинена на естетическа задача, която си е поставил авторът.

Смята се, че за художествената реч е основна писмената форма, макар че е първично изкуството на устното народно творчество, за разлика от книжовно-разговорната реч, която е главно устна. Този екстралингвистичен фактор по отношение на художествената реч обаче трябва да се приема условно, защото художествената реч с нейните образни средства се ражда в устна форма.

В българската стилистична наука се налага схващането, че художественият стил е подсистема на книжовния език, която има свои специфични особености, свързани с възможността за използване на всички езикови средства от общо-народния език.

Основните стилови маркери на художествения стил: *художественост* (единство на комуникативна и естетична функция); *образност* (продуцираща и рецептираща); *експресивност* (постигната чрез използване на различни стилови системи) и *индивидуалност* (образът на автора и образът на читателя); всички те се намират в тясно взаимодействие, което се проявява в езика на художественото произведение:

- *Художественост*, резултат от единството на комуникативни и естетически функции, обединяващи всички езикови единици в художествения текст, в който те придобиват желанието от твореца естетически смисъл. Художествеността се определя като естетически критерий, с чиято помощ се установява принадлежността на литературните творби към света на изкуството.
- *Образност* (образна система), в чиято основа са художествените образи, уникални и единствени за всеки художествен текст, които предлагат множественост от страна на читателя.
- *Експресивност*, постигната чрез цялостната речева системност на художествения текст, в която се използват изразителни средства от всички стилистични системи. Експресивността като стилистичен фактор на художествения текст се отличава от интелектуална експресивност в научния стил, от въздействащата експресивност в публицистичния стил, от пряката експресивност в книжовно-разговорната реч. В художествената реч експресивността е задължителен стилов признак, пронизващ цялостната художествен-образна система, чрез експресивността в единство с другите функционални стилове художественият текст се превръща в естетическа реалност. Експресивността като стилова характеристика е тясно свързана с естетическата категория емоционалност, като

езиковите средства за тяхното изразяване не са специални в художествения текст. Всяка езикова единица може да изпълнява ексресивно-емоционална и естетическа функция, но само като част от цялото, в конкретния синтагматичен и асоциативен ред. В художествения текст езиковите единици се характеризират със семантична двойственост в резултат на противоречието между основното им значение и допълнителното значение, които актуализират различна степен на изразителност при създаване и при рецептиране на текста.

- *Индивидуалността* като основна и задължителна стилова характеристика на художествения текст се предопределя от „образа на автора“, включващ единичността, персоналността на твореца, сложността и многообразието на неговия микорпоглед, на неговата гледна точка при възприемане на реалния свят, при създаване на художествената действителност в текста.

При наблюдаване на лингвистичните особености на художествения стил е необходимо да се има предвид следното:

- Подборът и организацията на езиковите средства се подчиняват на художествената идея на творбата.
- Използва се (без ограничение) цялото богатство на националния език, т.е. езикови средства от всички равнища (фонетично, морфологично, лексикално, синтактично, текстово). Следователно лингвистичните особености, които сме отбелязали като характерните за отделните стилове (т.е. за книжовния език), а също и езиковите средства на интердиалекта и на диалекта (териториален или социален), са присъщи и на художествения текст.
- Средствата на националния език (т. е. езиковите средства на интердиалекта и диалекта) имат естетическа функция в художествения стил: тяхната употреба в художествения текст е различна от обичайната им употреба в съответния стил или разновидност на езика (напр. функцията на термините в текст и в поезията на Н. Й. Вапцаров).
- На художествения текст са присъщи както неутрални (общоупотребими) езикови средства, така и средства на образната изразителност (тропи и фигури). Затова при анализа на художествения стил трябва да се търси, от една страна, как неутралните езикови средства (чрез необичайното им съчетаване) стават експресивни, а от друга страна, по какъв начин средствата на образната изразителност се използват от автора.

Езикови особености на художествения стил:

1. *Фонетични*. Освен посочените при другите стилове фонетични средства трябва да се има предвид засилената роля на звукописа, на звукоподражанието, на ритъма и на римата (при поезията).

2. *Лексикални*. Използва се цялото лексикално богатство на езика: активен и пасивен речник (историзми, архаизми, неологизми), думи с обща употреба и думи с ограничена употреба (термини, диалектизми, жаргонизми, поетична лексика – *разлъка, блян, нозе*), думи с пряко и с преносно значение (и то индивидуални, авторски преносни употреби, необичайни – за разлика от другите стилове), фразеологични словосъчетания, развита многозначност, богата синонимия, използват се антоними, омоними, пароними, тропи (метафора, метонимия, ирония, епитет и т. н.).

3. *Морфологични*. Използва се цялото морфологично богатство на езика: активни са всички части на речта с техните граматически категории, засилена глаголност, преобладаване на конкретни съществителни (този факт е свързан с конкретността на изображение в художествения текст), умалителни, увеличителни форми на имената, използване на всички видове наклонения.

4. *Синтактични*. Използва се цялото синтактично богатство на езика: съвместна употреба на различни видове прости изречения, повторени части, обръщения, безсъюзно свързване, присъедителни конструкции.

Срещат се различни видове функционално-смислови типове монологични и диалогични текстове, разнообразни средства за текстова свързаност (включително отсъствие на такава свързаност), абзацно членене на текста (или липса на такова членене) със стилистична функция.

Подстиловете на художествения стил са сравнително устойчиви в диахронен аспект, което се отнася и до жанровата им реализация.

- Лирическият подстил (поезия) включва *жанровете*: лирическа песен, ода, балада, сонет, поема, елегия и др.
- Епическият подстил (проза) включва жанровете: разказ, новела, повест, роман, лирическа импресия и др.
- Драматургичният подстил включва жанровете: драма, комедия, трагедия, фарс.
- Художествените произведения се групират в три литературни *рода*: лирика, епос и драма.

Освен всичко казано, трябва да се има предвид, че най-вече в художествените произведения се проявява и *индивидуалният стил* на твореца. А този индивидуален стил също обуславя специфичен подбор и организация на използваните езикови средства.

6.2. Упражнения

6.2.1. Прочетете внимателно художествените текстове и определете езиковите маркери на кои функционални стилове се откриват във всеки един от текстовете. За целта определете:

а) Темата на текста.

б) Условиата на общуване.

в) Езиковите средства. (От теоретичните бележки си припомнете какви лингвистични особености притежава всеки един от стиловете.)

Направете извод: С каква цел авторът „имитира“ съответния функционален стил (характеристика на персонажа/героя, заявена оценка за събитието/случката, създаване на близост с читателя, търсене на хумористичен ефект)?

6.3. Текстове за упражнения

6.3.1 Трагедия

Пејо Яворов

В ПОЛИТЕ НА ВИТОША
ТРАГЕДИЈА. ПЕТ ДЕЙСТВИЈА
СЪБИТИЕТО СЕ ИЗВЪРШВА В СОФИЈА,
СЕГАШНО ВРЕМЕ, М. МАЈ.

УЧАСТВУВАТ:

ХРИСТО ХРИСТОФОРОВ

СТЕФАН В. ДРАГОДАНОГЛУ

Д-р ВАСКО ЧИПИЛОВСКИ

ЧУДОМИР ЧИПИЛОВСКИ

МАРКО ПЕТРОВИЧ

Г-ца МИЛА В. ДРАГОДАНОВА

Г-жа ЕЛИСАВЕТА С. ДРАГОДАНОГЛУ

Г-жа АМЕЛИЈА М. ПЕТРОВИЧ и др.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

КАРТИНА

Салон с богатска нареда в дома на Стефана Драгоданоглу. В дъното балкон и странични прозорци. Външен далечен изглед – Витоша. Майска надвечер.

Мила Драгоданова (*в бяло облекло, права, запечатва довършено писмо и по всичко се вижда, че върши това скрито. Отвън се чуе неясен говор: там слугинята се занимава с господарското дете. Действащата отваря вратата*). Митро, нямаш ли работа?

Слугинята (*отвън*). Детето се събуди. Взех го да не плаче.

Мила. Какво прави баба Ивана?

Слугинята. Тя готви вечерята.

Мила. Добре. Дай детето. Взemi това писмо и тичай да го пуснеш в пощенската кутия. Знаеш ли къде? На ъгъла, до голямата къща.

Слугинята (*влязла*). Аз все там пушам писмата, когато ме прати госпожата или господаря.

Мила. Тъй. Знаеш ли да четеш?

Слугинята. Не знам, госпожице.

Мила. Добре. Тичай сега. (*Слугинята излязла*.) Бърже, че малкия ще се разплаче у мене. (*Отива към средата на стаята, като люлее детето*.) Засмей се, миличък! Засмей се на леля си. Вече седмица съм тук, не ме ли познаваш? На толкова месеца юнак! (*Целува го*.) А, виж там, виж в огледалото: още едно бебе. (*Бленува*.) Ти си мое момче. Не бива... моето момче не бива да плаче. (*Сяда*.) Какво? Гладен ли си? Кажй на мама, гладен ли си? Аз ще те накърмя (*Притиска детето на гърдите си като майка и остава няколко мигновения в мечтателно упоение. На вратата се похлопва с малък промеждутък. два пъти*.) Влезте!

Чудомир Чипиловски. Влязохме. Видях Елисавета в кола, навярно да посрещне Стефана, новия народен представител. Цъфна нашата родна околия и завърза през тия допълнителни избори – да кажа ли какво? Един брадат...

Мила. Кажй по-добре как се сбърка да дойдеш.

Чудомир. За сбъркване – не се сбърках, защото трамвая ме тръсна тъкмо пред вашата врата. И аз съм очарован, като те гледам тъй. Би трябало да те види Христофоров, за да забрави несполуката си. За кого беше та, за брата или любовника? Тури ръка на сърцето си и говори. О, ти си турила там едно... бебе! Жени, детето е най-скъпия ваш брилянт, казва една «Настолна книга за майките», която вятъра беше разгърнал на битпазар... А, моите роднини са пресметнали, че майка ми е достатъчно богата с един брилянт като мене, и затова са разграбили всичко

оставено от баща ми веднага след смъртта му. Но вижда се колко струвам аз, щом тя е принудена да плете зимно време чорапи на всички мои братовчеди и братовчедки – да им изсъхнат... Чакай, аз изключвам твоите – защо се мръщиш!

Мила. Моля ти се!

Чудомир. Кажы, кажы, виждам, че е на езика ти; наречи ме: груб, циник. Тъкмо така ме нарече днес в събранието на юристите един голям миролюбец, разбира се, защото трепере над бащината си кесия. Знаеш ли, не е чудно да бъде закрит Юридическия факултет за един-два семестъра. Не е въпрос за изключения студент, а за принципа. Нашите филолози ръмжат, но не лаят. Аз искам те и да хапят. Ако наистина бъде закрит Юридическия факултет, ще напусна филологията и ще се обявя за юриспруденцията. Най-лесно е да бъдеш записан между отписаните.

Слугинята. Госпожице, пуснах го.

Мила (*става*). Добре. Вземи детето.

Глас на възрастно дете. Лельо-о, мама доведе ли тати-и?

Мила. Хвани и Василя за ръката. Отведи го на улицата да чака баща си.

Глас на възрастно дете. Тук ли е леля?

Слугинята (*излязла*). Няма я. Ела да посрещнем татка ти.

Мила. Ти млъкна! Как тъй?

Чудомир. Да почина. А дотогава – кажы, ако има нещо за Христофорова. Тая заран сте се срещнали в улица «Леге».

Мила. И разменихме по две думы. Зададох се познати. Омръзна ми това криене. Време е за последното решение.

Чудомир (*усмихнат*). Бедната! Вижте там, да се свърши и моето посредничество. (*С движение*.) По-други дела, дела велики ме зоват...

Мила. Моля ти се! Пак ли ще почнеш?

Чудомир. Та крив ли съм аз? Винаги, когато прекарам един час с Христофорова, ставам такъв: набира ми се. С него – мълча, не смея да говоря или поне той не ми дава поводи. Тоя бивш будилник...

Мила. Е де!

Чудомир. Извинете, ваша любяща нежност, ще избирам думы по ваш вкус... Тоя бивш захаро-думен оратор по работнически събрания, тоя настоящ лъчезарен политически деец, тоя неподобен публицист, тоя доброволец в литературната критика, крив ли съм, че той сам така се нарича!... Тоя... изобщо тоя човек, създаден сякаш само да приказва, вечно да приказва... когато съм аз при него – повечето мълчи, мисли, разхожда се, пуши, пие кафе и нито ме поглежда, ако не разпитва или не слуша за тебе. (*Вижда, че Мила е отишла на прозореца и се е подвесила навън*.) Ако не искаш да слушаш какво говоря, не чуеш ли, че свърших!

Мила.Е?

Чудомир. Аз свърших.

Мила. Продължавай, ако искаш.

Чудомир. Христофоров ми поръча да ти кажа, че непременно трябва да се срещнете утре-други ден.

Мила (*приближава*). Той ми каза това отзарана на улицата. И аз току-що му изпратих писмо по пощата.

Чудомир. Нели знаеше, че ще дойда, че винаги навреме дохождам?

Мила. Като съм те виждала само когато пристигнах, преди седмица!

Чудомир. Отсъствуваше Христофоров, нямаше защо да идвам и аз. Пристигна той, ето и мене тук. Назначи ли му rendez-vous?

Мила. То се знае. И това ще бъде последната скрита среща.

Чудомир. Дали са на същото мнение дядо Васил и баба Василица?

Мила. Те мислят, че всичко се свърши още тогава, преди три години, когато снаха ми залови писмото на Христофорова от Швейцария.

Чудомир. Е, та?

Мила. Нищо. Тогава аз бях на шестнайсет години и нашите видяха работата в особна светлина. Те взеха Христофорова за човек, който иска да се забавлява, или кой знае...

Чудомир. И сега?

Мила. Сега – какво. Естествения край. Може ли нещо друго? Аз бях млада...

Чудомир. И като остаря?

Мила. Напълних деветнайсет и подбрах двайсетте.

Чудомир. Ой.

Мила. Значи, трябва да се свърши. За него е лесно. Той има партия, вестник, литература, ако щеш. Какво имам аз? Само него: от сутрин до вечер, от вечер до сутрин. Ти можеш да се смееш, ако искаш. Но това е вярно. За нищо друго не мисля, нищо друго не искам...

Чудомир. Кажи му това, когато се срещнете, тъкмо тъй, както го каза мене.

Мила. Затворили са ме в оня див край! Занесох цял ковчег книги оттук – изчехо ги; каквото имаше българско и руско в градското читалище там – изчехо го... Като си помисля колко и какво чехо! Мога да кажа: от библията до Дарвина. Защото чехо библията два пъти: еднаж на български и други път на френски. На френски – можеш ли си представи търпение – от кора до кора. И «Произхождението на видовете», която баща ми получи като премия към едно медицинско списание...

Чудомир. Дето дири само рецепти против ревматизма, когато не приказва за корена си...

Мила. Сега той и майка ми имаха и по-друга грижа: те ту ме пращаха в Русия, при по-младия брат, ту ми избираха мъж.

Чудомир. В Русия – да не правят и тебе лекарка? Тогава вече, с брата си, двама лекари, непременно ще изцерите ревматизма... разбира се, доколкото той не е в корена!

Мила. Не ми е за шеги. Не знаеш колко бях угнетена. Отдавна исках да дойда в София, но родителите не ме пущаха. Може би не им се искаше да останат съвсем сами, а може би и нещо друго. Имаше там един... който не ме оставяше да се покажа на прозореца. Той все на отсрещното кафене стоеше и дебнеше да ми се поклони и усмихне. Нашите забелязваха това- и много често го канеха в къщи.

Чудомир. О!

Мила. Той дойде преди месец тук.

Чудомир. В София?

Мила. Да.

Чудомир. Кой е, какъв е?

Мила. Кой и какъв ще бъде, когато майка ми може да хареса само богат зет... Та и баща ми.

Чудомир. Вие сте достатъчно богати.

Мила. Какво от туй?

Чудомир. Е, да, и зетя донегде ще крепи корена...

Мила (*се смее*). И ще цери ревматизма. Защото е лекар.

Чудомир. Но кой?

Мила. Отгадай. Той дойде тук да се запознаел с нещо ново в някоя болница, по очните болести.. Дано поне тогава някой сляп пациент се сбърка да отиде при него...

Чудомир. Кой ще бъде!

Мила. Аз казах на нашите, че искам да дойда в София – и тоя път те с охота ме пуснаха. Дали помислиха, че хуквам подир него? Или може би – защото Христофоров пристигна там по агитация! (*Смее се*.) Знаеш ли? Аз спечелих на Христофорова един избирател, нашия слуга...

Чудомир. Кажу най-после кой е тоя доктор?

Мила. Мъчно ли е да отгатнеш? Един братовчед – втори, – който навярно смята да купи позволение от владиката...

Чудомир. Ба, възможно ли е? (*Силно*.) Д-р Васко!

Мила. Да.

Чудомир. Д-р Васко... А че той е глупав като обущата ми! Пардон, като ония, които скъсах, защото тия – те са умни, те са на Христофорова. Какво ги гледаш, още не си станала негова жена, за да ти се свиждат. Измъкнах ги от къщи на дру-

гия ден след заминаването му. Трябаше да се явя по-приличен на едно място... Сега ме е срам да ги върна.

Мила. Добре, че се отплесна, инак...

Чудомир. Но тоя Васко!

Мила. То е само смешно.

Чудомир. Смешно? Любезна госпожице, смея да се похваля с чувство по-деликатно от вашето. Домогването на д-ра Васка, поддържано от вашите почтени родители, за някакви двесте хиляди лева, па нека бъдат и два милиона, някак си понижава вашата цена. Това primo. Secundo – то отмества г-на Христофорова на много унизителна позиция: да съперничи с един Васко... въсеница... какавида... шушка... нищо!

Мила (*наивно*). Остава да ме увериш, че говориш това сериозно. Но аз ще поискам от Христофорова да направи предложение. Тогава всички ще се отнесат към него по-иначе. То мина, миналото.

Чудомир. Дали е момент – веднага след изборите? Знаеш ли нещо от станалите разпри между бъдещите шурей и зет?

Мила. Нито искам да зная! Какво общо между моята любов и техните партизански ежби? Ако нашите рекат да ми налагат своето, аз зная пътя.

Чудомир. И то ще бъде по мой вкус и за Христофорова чест. Желая всичко неприятно за моите роднини и всичко достойно за моя приятел. Моите роднини, ох: ето това се вика пълнота на чувството! Моето чувство към тях е прошнуровано и запечатано с печата на вечността. Нему равно е само чувството ми към Христофорова...

Мила. Няма защо да го казваш.

Чудомир. Шопенхауер казва нещо много лошо за приятелството и нещо много хубаво за кучето. Аз оправдавам своето приятелство с благородството, което открих у себе си: кучешкия инстинкт... (*Мила се усмихва, той също.*) Какво! Помисли макар за обущата... Че тях аз просто ги откраднах, за да избавя Христофорова от неловкостта сам да ги предлага... А с д-ра Васка, слушай: късо режи, да не отиде далеко. Той идва ли тук често?

Мила. Чакай, някой иде.

Слугинята (*от вратата*), Госпожице, г-н доктора.

Мила. Кой доктор?

Слугинята. Оня, дето превърза на Василча пръста.

Мила. Разбрахме се. Нека влезе.

Чудомир. Той? В една сваятна драма не се позволява това...

Д-р Васко Чипиловски влиза, съзира Чудомира и разочарование се изписва на лицето му. Той се покланя на Мила, готов да пристъпи за ръкуване.

Чудомир (*се изпречва и го задържа един момент*). Да, мой любезни, като почнеш от Аристотеля и стигнеш до Лесинга, като прескочиш у Аверкиева и се озовеш случайно при моя професор, всички теоретици на драмата говорят, че не се позволява това: да се явиш от невиделица, съвсем немотивирано.

Д-р Чипиловски. Аз видях г-жа Елисавета...

Чудомир. Че отиде към гарата. Също като мене, толкова по-зле! И та помисли, че няма кой да пази къщата ?

Д-р Чипиловски. Аз знаях, че госпожицата ще бъде тук.

Чудомир (*в комическо отчаяние*). Фарс!

Д-р Чипиловски (*объркано*). Господине, аз не играя фарсове. Бях в сладкарницата, дето ходя всеки ден по това време... Четях вестници и ядях нещо, когато...

Чудомир (*отива към средата на стаята и говори като на себе си*). Да изядеш едно «нещо», за да изчетеш хрониката на всички вестници, без да ги купуваш... като при това, додето свършиш «нещото», десет пъти погълнеш с очи немцойката, която ти служи... и после да не признаваш, че си фарсова фигура в драмата...

Мила. Чудомире!

Д-р Чипиловски. Слушай. Ако ям – ям, защото кафето ми вреди, и не знам тебе какво... За другото, което приказваш, мълча, защото не ти прави чест пред госпожицата. Да.

Мила (*гледа Чудомара престорено строго*). Разбира се.

Чудомир (*като ехо, отивавки към балкона*). Разбира се.

Д-р Чипиловски. Госпожице, извинете, аз не съм виновен за всичко това и много съжалявам.

Мила. Моля! Седнете.

Д-р Чипиловски. Но позволете най-напред вам да честитя голямата радост, избора на брата ви за народен представител.

Мила. Мм, благодаря.

Д-р Чипиловски. То е, уверявам ви, едно голямо събитие за нашия роден град.

Мила. О, мислите ли?

Д-р Чипиловски. Без никакво съмнение. Само да погледне човек по-отблизо. Васил Драгоданоглу и неговия син Стефан Драгоданоглу. Васил Драгоданоглу, комуто и турски паши чест са правили. И неговия син при бащино богатство да остави спокойствието си за общественото благо. Какво получава един народен представител? Мнозинството от нашата околия показва, че още има съзнание у нас и-че знаем да ценим хората. Какво щеше да бъде например да се избереше противника на Стефана! Някакъв си... не знам какъв... отде... чий син...

Мила. Вашите... комплименти... Вне сте много любезен.

Чудомир (*врещайки се откъм балкона*). Разбира се.

Мила (*като ехо*). Разбира се.

Д-р Чипиловски. Азго виждах в София, на улицата, има три седмици. (Поглежда Чудомира.) За Христофорова говоря. Ти вървеше с него, не вярвам да сте приятели. Тряба да си... да си осветлил госпожицата; искам да кажа – трябва да си го описал какъв човек е.

Чудомир. Колкото за туй, тя е не само осветлена, но някак и поизгорена. Дори преди да дойдеш, ние все за това приказвахме.

Мила (*поглежда стеснено*).

Д-р Чипиловски. А, сега разбирам. Сега разбирам защо бяхте тъй наострени, когато влязох. Но важното е – края. Право, госпожице, то е едно щастие за града и чест за всички ни. И за мене, защото, макар втори, сиреч далечни братовчеди, искам да кажа, макар че това не трябва да се смята никакво роднинство... (*Чудомир кашли, за да не се размее.*) Човек... човек пак се чувствава близък. Да, и някак си...

Чудомир. И някак си съжалява, че не е наистина близък. О, пуста кашлица.

Д-р Чипиловски. Да, някак си...

Чудомир. И тъй – и тъй!

Мила (*кашли*). Чудомире, да не си запушил!

Чудомир. Аз мога да се въздържам, но има хора, които стават и от сън да пушат.

Д-р Чипиловски. Аз не пуша.

Чудомир. Дойде ми наум за оногова, с когото си ме видял преди три седмици: той пуши много.

Мила. Горка, която го вземе.

Чудомир. Речи, братовчед: коя ли ще го вземе!

Д-р Чипиловски. Някоя като него.

Мила (*разсеяна*). Разбира се.

Д-р Чипиловски. Разбира се.

Чудомир. Я да видим, като се разбира, ти какво разбираш?

Мила. Тъй скоро! Нашите си идат. Извинете, господа, ще постоите малко сами. (*Излизайки.*) Но бъдете мъдри, не се карайте като роднини, макар да сте такива.

Чудомир (*след нея*). Не знам дали и с мене той се счита близко-далечен... и тъй – и тъй.

От двора се чуят смесени гласове, между които едва се различава един детски: «Тате, тате...»

Д-р Чипиловски (*става, ослушва се, после говори.*) Чудо, ти не ми се харесваш днес.

Чудомир. Има хора, на които да не се харесаш е просто дълг.

Д-р Чипиловски. Ето, изведнъж се дръпна. Каква ми е вината?

Чудомир. Първо, че тъпчеш земята, на която аз правя чест да стъпвам – и дори нерядко на бос крак...

Д-р Чипиловски (*се смее*). Хубаво го каза.

Чудомир. Второ: като че не ти стига д-р Васко, но отгоре се наричаш и Чипиловски.

Д-р Чипиловски. А че и ти така се наричаш: Чипиловски.

Чудомир. За нещастие. Един от двамата ни би трябало да се нарича инак.

Д-р Чипиловски. Ех, пък ти промени името си и туйто.

Чудомир. Май че ще го направя. И сериозно мисля дали заслужвам името Кочкарев.

Д-р Чипиловски. Как, как?

Чудомир. Но тогава ти ще трябва да се наречеш Жевакин или Анучкин, или найсетне – Пържени яйца.

Д-р Чипиловски. Ха-ха-ха. Пържени яйца.

Чудомир. Не, по-добре Жевакин: ти се смееш тъкмо като него.

Д-р Чипиловски. Какво е всичко това!

Чудомир. Комедия от Гоголя – «Женитба».

Д-р Чипиловски. Ти отде знаеш! Кой ти каза?

Чудомир (*го изглежда под вежди*). Мънинка – тънинка – с мили очички – с малки ръчички – тая вечер прилича на лилия...

Д-р Чипиловски (*доверително*). Право да ти кажа, колкото за хубост – не е по моя вкус.

Чудомир. Знам, в това отношение ти би предпочел оная, сладкарката.

Д-р Чипиловски. Виж...

Чудомир. Чакай да не те виждам! (*Обръща гръб и се отстранява*.)

Д-р Чипиловски. Е, чакай, какво... да не би да ревнув...

Елисавета Драгоданоглу (*влязла бързо*). О, нашите гости сами стоят. (*Гледа ги*.) Какво тѝй! Защо не седнете? (*Ръкувайки се*.) Докторе, благодаря: пръста на сина оздравя. (*Тихо*.) В наше отсъствие, дето викат: на завоювание? А ти, Чудомире?

Чудомир. Аз дойдох да видя дали на мама е останало време да уплете и мене едни чорапи и да ги тури в дисагите на народния представител... защото по всичко се вижда, че скоро ще ми трябват за някоя сватба.

Елисавета (*преханва устна*). А... Не и да поздравяш депутатата?

Чудомир. Моя братовчед, д-р Васко, уж за туй е дошъл, пък забрави да върви поред, след като почна вече от «госпожицата».

Елисавета. Госпожицата?

Чудомир. Не аз – моя братовчед се обръща тѝй към нея. Той не помни, види се, че до вчера я въртеше на ръце около себе си, а тя посягаше да го лови за брадата.

Елисавета. Да, но тя е вече мома и твоя братовчед не е и за нея тъкмо такъв, какъвто си например ти.

Чудомир. Знам и той сам одева каза, че обича и тъй – и тъй.

Д-р Чипиловски (*иска да обърне разговора*). Стефан добре ли се чувствава?

Елисавета. Съвсем добре. Ще промени палтото си и ще дойде. Каза: имал сила още десет избора да направя.

Чудомир. Нека стане министър на полицията, да направи всички избори в България. Елисавета. Плоско.

Чудомир. И керемидата е плоска, но като падне на глава – боли.

Елисавета. Чудомире! Ти се забравяш. Ако си дошъл у хора, бъди човек, ако ли не...

Чудомир.. иди по дяволите? Отивам.

Стефан Драгоданоглу (*влиза, към Чудомира*). А, какво, чакай! (*Към другите*.) Това опako момче пак нещо...

Д-р Чипиловски (*се ръкува*). Стефане, позволи ми с най-голяма радост...

Драгоданоглу. Благодаря, докторе, благодаря. Без церемонии, да отдъхна. Оная вечер банкет, снощи овация... (*Към Елисавета*.) Има ли поздравителни телеграми и тук? О, аз забравих, цял куп: видях ги в другата стая. (*Към Чудомира*.) А ти – дай си ръката. Много здраве от майка ти, има там нещо за тебе. Докторе, много-много нарочни поздрави от баща ми и майка ми. Моя доктор, каза баща ми... (*Ослушва ee*.) Да не би някой? Сега не вярвам, но след вечеря сигурно ще дойдат приятели. (*На Чудомира*.) Ти какво си ме зяпнал?

Чудомир. Слушам народа и чакам да видя бога. Глас народен, глас...

Драгоданоглу. Как беше? Воск...

Чудомир. Вокс. Vox populi – vox dei. Слушам го пресипнал и мисля.

Драгоданоглу. Какво измисли?

Чудомир. Че у нас в изпитото вино и ракия при дадени случаи би могло да се спиртосат всички наши народни представители и да се образува един музей на парламентаризма...

Драгоданоглу (*широко отвари очи*). О!

Елисавета. Искаш да кажеш...

Чудомир. Знам, че той почти не пие.

Драгоданоглу. Е, тогава – да не си станал монархист?

Елисавета. Боже.

Д-р Чипиловски. А? Да не е станал монархист!

Чудомир. Ако беше питал само д-р Васко!

Драгоданоглу. Е, че? (*Гледа го*.) О, о! Трябаше изведнаж да се догадя. Та кажи си болката от-крито... Но там вече, на такава болка, докторе, и твоята наука не може

да помогне. Пропадна г-н Христофоров въпреки всичките усилия на въртоглави даскалетини.

Д-р Чипиловски. И гамени.

Чудомир (*вън от себе си*). А ти – какво си!

Драгоданоглу. А!

Д-р Чипиловски (*объркан, почервенял, се обръща внезапно към Елисавета*). Извинете, госпожо!

Комическо впечатление.

Драгоданоглу. Чудомире, аз не обичам такова държане. Доколко това е хлапашко – виж, и сам доктора, наместо да се разсърди, почна да се смее.

Г-жа Амели Петрович, водеща за ръка Мила, и Марко Петрович влизат.

Амели (*с едва чувствуван чужд акцент*). Както е прилично след победата: всички са весели и засмени. (*Целува се с Елисавета, подава на Драгоданоглу ръката си, до която той допират устни, и поздравява с глава д-ра Чипиловски и Чудомира.*)

Петрович. Госпожо! (*Подава ръка на Елисавета и после на Драгоданоглу.*)

Разговора следва без прекъсване, изказите се кръстосват в спрехара.

Елисавета. Каква изненада!

Драгоданоглу. Бай Марко... Да, депутат – при твое подпредседателство.

Петрович. Бяхме на покупка и минавайки оттук, попитахме... А, гърлото – липов цвят или пастили, Chlorate de potasse.

Елисавета. Моля, минете.

Драгоданоглу. Да. Благодаря. Госпожо... (*Представя д-ра Чипиловски и Чудомира.*)

Амели. Приятно ми е да ги видя. И с двамата вече... Срещала съм ги тук.

Петрович (*се ръкува с д-ра Чипиловски*). А по-младия?

Драгоданоглу. Студент – и щеше да бъде отличен, ако не обичаше да прави опозиция: всекиму и за всичко.

Петрович. Напротив, така прилича на младостта. Ще има и той време като нас с много неща да се примири – и още как!

Чудомир (*ту се усмихва, ту се чумери*).

Драгоданоглу. Странно, той още не ти е възразил.

Петрович. Ще ми направи удоволствие. (*На Чудомира.*) Какво учите?

Мъжете и жените се събират поотделно и постепенно излизат напред.

Амели. Вие имате един щастлив вкус за кулборите, госпожо. Тая рокля ви прави на...

Елисавета. Преди месец навърших двайсет и пет.

Мила (*прехапва устна*).

Амели. Аз пък щях да кажа двайсет и четири, ако нямахте син на десет. А ти. Мила, прочете ли книгата?

Мила. Срегнах един галицизъм... *(Не може да си спомни.)*

Амели. Донеси да го видим. *(Мила излазя.)* Извънредно симпатично дете.

Елисавета *(като че продължава предишния разговор)*. Когато бях като нея, аз вече отдавна имах дете. *(Суетно.)* И то, още десет години, ще гласува вече за баща си.

Те сядат.

Амели. Аз пък съм се омъжила на 24, и то преди 12 години – и още нямам. Да бях имала един син, бих искала той да отмести баща си... Но там, оня господин, който постоянно се усмихва, струва ми се, че идва често у вас и ухаства?

Елисавета. Как ви се вижда? Бедния, в такава компания... Да го повикам ли?

Амели. Моля, моля, оставете го.

Елисавета. А как ви се вижда?

Амели. *Quantite tout-a-fail negligeeable.*

Елисавета. Че и тя какъв по-добър ще чака... Аз едно време... *(Млъква, понеже Мила дохожда с една книга и сядат при Амели.)*

Чудомир *(който е слушал отстрани разговора на Драгоданоглу и Петровича, се вмесва)*. Реликвии!

Петрович *(се смее)*. Да, да. Госпожо, не забравяйте да запазите в семейната сбирка скъсаните цървули, които вашия мъж казва, че е донесъл.

Елисавета. Те са съвсем нови. Стефана, обувал ли си ги? *(На Амели.)* Той де е научен на такива неща?

Мила. Аз, като погледнах, дето бяха завити, помислих, че е октопод.

Дружен смях.

Чудомир *(е повикал Мила настрана.)* Аз ще си ходя, да не стеснявам господата. На Христофорова – нещо особно?

Мила. Нищо – освен писмото, което му пратих. Но ти дохождай по-често.

Чудомир. А *propos*, Елисавета и Васко как са?

Мила. Изглежда, че се разбират. Тя дори ми говори вече за него. Ох, не мога да го гледам.

Чудомир. Аз ще го измъкна оттук.

Драгоданоглу. Вета!

Чудомир *(на Мила)*. А тя иска да минава за модерна.

Мила *(се усмихва и отива при Амели, която я хваща за ръка и туря до себе си)*.

Драгоданоглу. Чела ли си во вестниците дописка за някое бурно предизборно събрание, Вета?

Елисавета. Дописка ли?

Д-р Чипиловски. Чето имаше по всичките...

Драгоданоглу. Не, не, подробна дописка – и дали си запазила тоя брой.

Елисавета. Такава дописка...

Петрович. Спомням си, то бе в някой от социалистическите.

Чудомир. Аз ще та го донеса утре. (*Към д-ра Чипиловски.*) А сега, г-н докторе, като поднесохме поздравите си, да ходим.

Д-р Чипиловски. Аз... да.

Сбогувания при следващия разговор.

Драгоданоглу. Ние почти не чухме гласа на доктора.

Д-р Чипиловски. Аз – с политика...

Амели. Тъкмо политаката е за всички, дори и за жените.

Елисавета. А знае какво пишат всички вестници.

Д-р Чипиловски {*поласкан*}. Ех.

Чудомир (*като че говори само нему*). Ако искаш да ставаш директор на Обществено здраве, да не мислиш, че може без политика!

Петрович. Дори не без голяма.

Д-р Чипиловски (*скромно*). Моите претенции не отиват дотам.

Чудомир (*при вратата само нему*). А ти помисли, че някому ще мине през ума такава нещо, та се оскърби.

Елисавета. Аз трябва да дам на Чудомира пратеното от майка му. Две минута. (*Излазя.*)

Амели (*поглежда към вратата, презрително*). Но, миличка, доктора с'est un..

Драгоданоглу. Така с тоя Христофоров, с тоя идеален г-н Христофоров.

Петрович. В какво собствено го обвиняваш?

Драгоданоглу. Неговите възвания, неговите речи... Та видял си в дописката, разбрал си сми-съла на всичко. И ако то не е долно..

Петрович. Долност не видях, затова ти и заговорих. Видях само един противник, който се е борил с всички законни средства против беззаконията на властниците. (*Сяда.*)

Драгоданоглу. Когато и ти говориш тъй, няма защо да се възмуцавам, че Христофоров се осмели в онова събрание, за което дописката лъготи, да гръмне насреща ми: полицейски кандидат, утрешен избраник на пияни цигани! То бяха възмутени граждани, които той нарече пияни цигани, а не някаква моя приготвена шайка. Аз го спасих, той трябва да ми благодари. Инак – не само копчетата на жилетката му щяха да откъснат, но и дробовете му нямаше да останат. (*Сяда.*)

Петрович (*изважда цигари*). Дамите? Но и без позволение ще запуша.

Драгоданоглу. Мила. (*Тя отива да постави на масата пепелница и паличета*). То беше отврати телно. Както бях пред него, готов да заема мястото му на

трибуната и да възразя, той ме посочи с пръст – не, просто ме блъсна в гърдите... и ме нарече... (*Прекъсва изведнаж, като че си припомня нещо; глухо.*) Мила, дай огън и мене. (*Пали цигара, загледан в ръцете на сестра си и дори похваща лявата и ръка.*)

Мила (*болезнено*). Какво има?

Драгоданоглу. Нищо. (*Гледа мрачно пред себе си.*)

Амели (*на Мила, която е отишла при нея*). Какво ти е?

Мила. Не знам. Без причина.

Петрович. Стефане, ще ме изслушаш ли спокойно?

Драгоданоглу. Мерзавец. Какво и против кого той не говори. (*Интригантски.*) Имаше дори някои намеци, които се отнасяха лично за тебе, уверен съм.

Петрови (*с усмех*). За мене? Тогава непременно съм направил нещо, което сега не мога да си спомня. Ако не бъде за мене, то ще е за друг: когато Христофоров говори, винаги има нещо. Познавам го добре, защото три години беше в нашата партия, па и днес е между моите приятели. Зная как той дойде при нас, зная и защо ни напусна. То бе естествено: такъв голям скок отляво надясно... И той се отъркули значително назад, за да намери мястото си. Докога ще остане там – не зная. Той не е от ония, които могат да депозират ума си в централното бюро на една партия и да оставят на други грижата да мислят за тях. Такива хора мъчно се водят.

Драгоданоглу (*почти грубо*). Да бяхте го оставили той да ви води!

Петрович. За жалост, в това още по няма да го бъде. Той е един философстващ романтик в по-литиката, която сякаш иска да откъсне от действителността. И страх ме е, той сам някога да не се откъсне от всичко.

Драгоданоглу. Виждам, че пред тебе не трябва да се говори за Христофорова. Ще говоря за работа: има двама чиновници при Земледелската банка там, в града, които трябва да уволним още сега. Има и дузина народни учители – но края на учебната година е близък и аз нагласих работата с училищните настоятелства.

Петрович (*гледа Драгоданоглу продължително и любопитно*).

Амели. Но тебе – какво ти е, мое дете?

Мила. Не знам.

Амели. Ти не слушаш мене, а ония... Те говорят за политика... за г-на Христофорова.

Мила. За него.

Амели. И? Ах... (*Навежда се над нея.*) Да? Но защо тая тревога? Трябва съвсем малко кураж. То зависи presque... почти единствено от тебе.

Мила. И аз така си мисля, а все пак...

Амели (*комплиментно*). И той заслужава! Засмей се.

Мила. Аз треперя: струва ми се, че вее. А прозореца е затворен.

Амели. Иди да вземеш шал. (*Мила излазя.*) А вие, господа, млъкнахте? Моя мъж забрави, че ние бързахме. (*Става.*)

Петрович (*сгъщо става*). Имаш право. Амел. Но аз ще кажа още две думи на Стефана.

Драгоданоглу (*се дига изтежко*).

Елисавета (*като влазя*). Прави, да си ходите? (*Към Амели.*) Боже, тия деца... На малкия никнат зъби: не мога да разбера кога е болен, кога здрав. А големия седнал, че ми говори като баща си...

Драгоданоглу (*нервно*). Остави сега туй. Да не изкараш най-последно, че и баща му говори като него!

Амели. Ние разбираме. Умно е детето.

Мила (*влазя огърната в шал и застава като статуя в дъното*).

Петрович. Виж, Стефане... Когато те посочих на централния партийен комитет като кандидат на партията за тоя избор, аз имах пред вид следните обстоятелства: най-добрите наши хора са в Събранието и ние нямаше кого да противопоставим на Христофорова, човек с обаяние сред интелигенцията. Опозицията се готвеше изцяло да гласува за него, като застави дори и местните величия да се откажат от амбициите си... И аз помислих, че като вземем чрез тебе толкова икономически зависими от баща ти села, нашата победа ще бъде осигурена, нашата неопетнена победа...

Драгоданоглу. Значи, аз я опетних?

Амели. Марко, време е да си ходим. Нели почиваш, това е много политика за днес. (*Предупредително.*) И, струва ми се, че си много строг.

Елисавета (*някак докачено*). Аз ще кажа, че Стефан напразно си бяхте гърдите по тия избори... Каква полза? Или ни трябва нещо? Имаме си всичко.

Петрович (*на Драгоданоглу*). Откога наемам ваше здание? Зная те оттогава – и нито можех да те помисля способен за такова превръщение... Един човек, занят само да събира наемите от имотите на баща си; един човек без особни политически интереси, съчувстваващ на всички партии – да, на всички партии... Аз се чудя как в две седмици такъв един човек се превърна на... на...

Амели. Но, mon ami, ще свършим ли?

Петрович. Да, Амели. Остави това, Стефане. Недей бърза. С време ти ще добиеш опит и ще бъдеш друг.

Драгоданоглу. Ще имам пред очи терка на Христофорова.

Петрович. Остави. Но онуй – уволняване чиновници... и учители, не поменувай. То би било връх... (*Туна го по рамото.*) Подир няколко дни ти ще се успокоиш и щеме разбереш по-добре... Сега – у тебе има някакво раздражение срещу противника...

Драгоданоглу. Тоя противник!

Петрович. Тоя-оня, така е: има едно раздражение, което ти размътва главата. То ще мине...

Амели, да бързае! Г-жо, сварете липов цвят на мъжа си...

Амели (*на Драгоданоглу*). Така разстроен? О, как близко до сърцето си туряте всичко. Моя мъж...

Петрович (*на Мила*). Малка моме! Защо си тъй печална? Много, много бърже порасна ти. И за тебе вече трябва една партия.

Елисавета. Да пази господ!

Амели (*сесмее*). Не политическа, госпожо.

Драгоданоглу. Аз няма да ви изпращам, защото – виждате как съм.

Петрович. Е, стой си.

Драгоданоглу (*на Елисавета, пред която са излезли другите*). Подир това прати ми веднага Мила, а ти се погрижи да сложат вечерята. (*Той се разхожда един момент силно сосредоточен, дори се усмихва на мисълта си, но изведнаж тръсва глава от бодлив спомен.*)

Мила (*влиза и се спира незабелязана от брата си, който е почнал отново да ходи*). Аз ти трябам?

Драгоданоглу (*сепнато и грубовато*). Да. (*Изглежда я*). Ела тук. Седни.

Мила (*отива при канапето*). Мога и така.

Драгоданоглу (*затруднен как да почне, потръгва да се разхожда и пак спира*). Мама ме пита... Да. Тя имаше един пръстен, малък златен пръстен с тюркоаза. Дала го беше тебе, но вече много време не съм го виждал на ръката ти. Какво го направи?

Мила. Какво мога да го направя!

Драгоданоглу. Без забикалки. Никой не е ме питал. Аз видях също такъв пръстен у един човек... В начало не обърнах внимание, но одеде, когато ти подаде огън на Петровича, изведнаж нещо блесна в главата ми. Едно време у нас идваше един господин и ти дебнеше само той да посегне към цигара, за да му запалиш кибрит. Но това не е важно. Важното е, че същия този господин има днес на ръката си..

Мила. – същия пръстен, който аз му дадох. (*Сяда.*)

Драгоданоглу. Дотам ли дойде работата!

Мила (*тихо и решително*). Работата е била винаги дотам.

Мълчание.

Драгоданоглу. Значи, мене не остава освен да млъкна. Но аз – аз мисля, че имам право да говоря и ще говоря.

Мила. Слушам.

Драгоданоглу. Ще говоря. Защото съм брат. То е моя длъжност. Аз съм по-стар, мога да виждам и мисля по-добре от тебе – и ти казвам, че всичко това не е хубаво. И ти трябва да го разбереш за своя полза.

Мила. Благодаря.

Драгоданоглу. С какъв тон отговаряш!... Но слушай. Тоя господин още преди три години... не, да не отивам в подробности: ти знаеш как се отнесоха тогава към цялата история майка ни и баща ни... и какво мнение си съставиха те за него.

Мила. Ти споделяш ли го?

Драгоданоглу. Нещо повече.

Мила. Откога? Доколкото зная, макар че той престана да идва у нас, ти не престана да се срещаш с него – и то кой знае дали не от суета да го имаш пред хората между своите познати.

Драгоданоглу. Я повтори! Кога се научи да говориш тъй? Ти нареди всичко това като заучен урок.

Мила. Види се, често съм имала повод да го мисля.

Драгоданоглу. После: да го допуснеш в къщата си и той да съблазни едно дете на шестнайсет години!

Мила. Сега съм на деветнайсет, на двайсет.

Драгоданоглу. Воден не от любов, а от...

Мила. Остави аз да съдя за това.

Драгоданоглу. Развратник!

Мила. Тогава и аз съм развратница.

Драгоданоглу. Развратник е той! (*Дръвва стол и сяда срещу нея.*) Знаеш ли ти неговите...

Мила. Ти може би не знаеш всичко. Аз ще изброя имената с подробности, които той ми разказа, без да го питам.

Драгоданоглу (*слисан*). Е?

Мила. Все пак той не е развратник. За да стигне до мене, той е трябало да мине през целия този път. И най на края ще има с какво да се гордея аз.

Драгоданоглу. Това моята сестра ли е? Момиче, ще те оставя да си трошиш главата – и то ще бъде много заслужено, щом такива бръмбари са бръмнали в нея. Право да си кажа, струва ми се, че днес за първи път те виждам и слушам.

Мила (*почти усмихната*). Тими си брат, знам, че ме обичаш. Но, Стефано, през тия три години ти не забеляза, че аз раснах, мислих, зрях. Па най-сетне всеки заслужва съдбата си. Остави ме и то ще бъде най-доброто. Немога ли да разполагам вече со себе си ?

Драгоданоглу. Колкото за това – не можеш. Виж, еманципацията на жената ще влезе в нашата къща последна. Поне няма да оставим да ни водиш, когото си щеш!

Мила. Сам знаеш, че Христофоров не е кой да е. Вътрешно ти го уважаваш. Когато ми се караше преди малко, аз все си оставах с впечатлението на... на някаква фалшивост от твоя страна. Не говориш ли за избора, ти дори не можеш да се разсърдиш. както трябва. И много просто: защото няма за какво.

Драгоданоглу. Ще ли млъкнеш ти! Аз зная какво говоря. И като зная мнението на нашите – и намерението им, – ще говоря и ще върша и от тяхно име.

Мила. Това ми се вижда малко загадъчно.

Драгоданоглу. Ще ти стане ясно, ако искаш, и ще ти светне. Но извади тогава от главата си. Аз не искам нито името му да се поменува в моята къща.

Мила. О, достатъчно го слушахме одеде от тебе.

Драгоданоглу. Що значи тоя език?

Мила. Ако ти се отнасяш така!

Драгоданоглу (*с ръце в джебвете*). И за кого! За един... един... Фу! Но погледни! Един човек, който е отворил адвокатско писалище не работа да върши, а рошевоглавци да събира около себе си... Той се окадява в съда да защити само някой просяк или нехранимайко. Разбира се, те единствено имат време да го търсят по кафенета, като знаят, че ще ги защитава безплатно... Тоя човек не от друго, а от мързел отказа преди два месеца едно дело, което можеше да му плати дълговете... Защото е потънал в дългове. «Не сте прави, казал, не мога да ви защитавам»!

Мила. Само за това човек да му плати дълговете!

Драгоданоглу. Може би то е в условията ви.

Мила. Не бой се. За тия неща той ми е говорил така, както не зная колко мъже са способни да говорят. И ще ти кажа, че...

Драгоданоглу. За твоите пари те обича той! Какво ще ми кажеш? За твоите пари! «Не сте прави, не мога да взема вашето дело.» О, така се печели известност, така се печели слава! Кажи, кажи да видим.

Мила. Преди минута ти изглеждаше да разбираш всичко, както трябва да се разбира. Сега няма вече какво да казвам и – мълча.

Драгоданоглу. И добре правиш. Един... Но ако той имаше някакво намерение, сериозно... неговото държане... там, пред очите на твоите родители, против твоя брат. Тоя случай как ще го обясниш? Не, говори сега. Говори, аз слушам. Защо мълчиш? Той, там, с пръстена на ръка, с твоя пръстен – пред стотини народ... Но то е нечувано, немислимо, аз цял се потръсвам – разбираш ли ти! Да ме нарече той полицейски кандидат и да ме блъсне в гърдите с пръст, на който носи пръстен от сестра ми... И тоя човек да ми стане близък, да го нарека почти брат! Че ти обезумяла ли си? Кажи, кажи... (*Подига главата и с ръка.*) А, сковаха ли ти устата! Безумна, ти знаеш ли какво вършиш? (*Тя*

прави движение да излезе.) Стой, искам да те чуя сега. (Спуца се върху нея с дигната ръка.) Ти!...

Мила (*оттласва ръката му*). Остави ме. Иди направи още един избор с тоя юмрук – и се върни два пъти депутат! (Излазя.)

Драгоданоглу (*остава като прикован на мястото си, и гледа смаян към вратата*).

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО КАРТИНА

Терасата пред главния вход на градското казино в София.

Слънчев ден, между 1 и 2 часа след пладне.

Христо Христофоров и трима събеседници около една маса. Четирима души около друга маса, на противоположен край. Един чиновник от Министерството на външните дела, при трета маса, по средата, чете френски вестник. Двама малки чиновници и един артист от Народния театър при четвърта маса, вътрешна. Двама прислужници шетат около масите. Посетители, единични или на групи, неколцина со жени, минават през терасата, мнозина влазят, други излазят от казиното, като се поздравяват помежду си или разменят нечути думи. Едно циганче ваксва обувката на артиста и като свършва, забикаля някои маси и излазя.

Христофоров (пуши). Кажете ми тогава, господа: с какво ще оправдае своето съществуване тоя микроскопически народ между народите? Ние трябва да го знаем! Инак – ще съжалим, че Дибич не е заседнал някога на Балканите и че България не е днес една руска губерния...

Първи събеседник. О!

Христофоров. Без прекалена патриотическа чувствителност. Ние едва ли ще можем да раз-вием някаква особна материална култура... или поне, едва ли ще проявим значително творчество в тая посока

Втори събеседник. Белгия?

Христофоров. Белгия? Посочи я някога един наш държавник като образец за българите. И не за нейния политически живот – а за нейния икономически напредък! Ако Белгия би била достижима за нас... тя би ме вдъхновила само като условие за много по-висок обществен идеал. Аз минах в ранна младост школата на една партия, чиито икономически доктрини си останаха неопровержими за мене..

Втори събеседник (*със смях*). Вие направихте от онова време досега една значителна еволюция... назад.

Христофоров. Да, защото великите световни промени ще станат и с нас, и без нас. В това отношение по силата на нашите условия ние ще си останем готовановци. По-непосредствено служене изисква живота, който кипи около нас – народа, който се подига – обществото, което чертица по чертица добива образ...

Трети събеседник. Доколкото разбрах, ти оспори нашето право на култура...

Христофоров. Моля. Казах – материална култура. И оспорих не едно право, а отрекох една възможност. Само едрия юмрук владее източниците на богатството, което е последователно майка и рожба на всяка материална култура. Поменах Русия, руска провинция, като мислех: поне днес щяхме да бъдем членове на един велик народ и щяхме да се приобщим в неговите велики страдания и борби, велики задачи и идеали. Да, наместо да хабим всяка капка сила, като пазим – какво? – неприкосновеността на едно късче земя и правото да говорим един славянски жаргон!

Втори събеседник. Ваше мнение, подчертайте!

Христофоров (*с усмивка*). Жаргон е за мене всеки език, на който не е писал още поне един гениален човек.

Първи събеседник. Да оставим езика. Но рано или късно ние ще се разширим.

Христофоров. Колкого за патриотизъм – аз искам и Цариград, като вярвам, че той ще бъде подобре в наши ръце, но това няма да измени положението.

Драгоданоглу и д-р Чипиловски идват при масата на четиримата и след ръкувания и представяне д-ра сядат; Чипиловски сяда за драмото на Драгоданоглу, като взема стол от при една съседна маса.

Трети събеседник. Вие очертахте един магесан кръг, из който, бога ми, аз не зная как може да се излезе.

Христофоров. Магесан кръг? Когато аз работя, господа, не лично за себе си, а за другите, аз се стремя към един идеал, който в своята същност не може да не бъде от чисто духовно естество. Мрели са хора на огън, под секира, по бесилки – за какво? Не за търбуха на народа! Народното материално подигане не е цел, стремешакъм него е стремешакъм условия за нещо по-високо. И една материална култура не служи за нищо, щом не е условие за реализирането на духовни цели...

Трети събеседник. И вие казвате?

Христофоров. Казвам (*към втори събеседник*) и подчертавам: има една област, дето юмрука е гавра, дето количеството е лошо качество и дето нашия народ може да разгърне всичката си амбиция: областта на духа. Ние можем да прескочим направо там – в обетованата земя на всички човешки стремешаки... Дайте ми просвещение, но така, че да се разцъфти цялата народна душа. Тя е един многоцветник на способности и дарования, всестранен гений спи в нея: нека го разбудим! Аз искам наука, литература, всички изкуства....

Първи събеседник. И това, изглежда, да не вирее там, дето няма другото... онуй, в което аз вярвам, а ти не вярваш, когато е въпрос за България: голямата държава и икономически силния народ.

Христофоров. Стремете се – но без самоизмама, без излишни жертви. Велика сила на духа – ето какво мечтая за България и ето в осъществяването на кое вярвам аз. Погледнете скандинавските държавици и народи... Но у нас ние трябва да искамеот държавата една много по-определена и разширена културна политика...

Трети събеседник. Народния театър отсреща се подига на пръсти и слуша.

Христофоров. Характерно: зоологическата градина е по-стара от него. Запрели сме зверове, които изядат седмично може би повече, отколкото харчим годишно за откупуване картини от наши художници. Ако има вече нещо направено у нас, то не е резултат на съзнание, а на подражание. И затова е почнато с онова, което трябаше да бъде последно, за да не е само едно парадно украсение.

Втори събеседник (*внезапно*). Но истина ли е, че вашата партия или поне главатарите не били много доволни от вашето поведение през последните избори? Говорят, че в публично събрание при едно запитване сте се изказали против задължителното упражнение на избирателно право. Нели тая задължителност е в партийната ви програма.

Христофоров. Задължително право!...

Чиновника от М-вото на външните дела става да си ходи и се отбива към масата на Драгоданоглу.

Драгоданоглу. Можете да бъдете уверени, приятели, че нашата партия ще изпълни своя дълг: война – война, мир – мир! Но не позорен мир, колкото той и да е скъп на гешефтарска Европа и на някои луди в България. Чакайте... (*Ръкува се с чиновника от М-вото на външните дела.*) Благодаря, благодаря, как сте? Хм, я ми кажете, тъкмо за това говорим, какви са последните новини от Цариград, отговора на Портата?

Чиновника. Позволете, какъв отговор?

Драгоданоглу. Отговора на постъпките, които нашия представител направи по последните събития отгатак. Нели за това пишат и всички вестници!

Чиновника. Постъпките... Аз не съм в политическото отделение. Постъпките... Аз – о, г-н Драгоданоглу, от работа не можем да си отворим очите! Обядвам и отивам... Отбивам се половин час тук само да не пропусна подлистника на *Le petit parisien* « Един политически роман – Отрова или склероза ». Знаете, касае се до загадъчната смърт на Феликс Фор. На сцената – маса политически лица, вече умрели или още живи. И мене не може да не ме интересува: знаете, външна политика...

Първия от четиримата (*на третия*). Хи-хи-хи. Слушай, слушай.

Драгоданоглу. Аз пък рекох да научим нещо. Може да намина към министъра, ако ми остане време.

Третия от четиримата (*на първия*). Но тоя ваш... кога яхна, кога крака замаха.

Чиновника. Извинете, аз трябва да бързам. Г-н Драгоданоглу! Господа... (*Отива си.*)

Втория от четиримата. И тоя си го биваше!

Първия и втория се смеят високо, третия поддържано, четвъртия само се озърта. Д-р Чипиловски се хилва изведнъж, без да разбере защо другите се смеят, и пак става сериозен.

Драгоданоглу. Той е добър момък. Срещал съм го у министъра, трябва да му е роднина. Па знаете, мълчи – така му прилича. Или да разнася държавните тайни по кафенета!

Първия от четиримата. Но с тоя Феликс Фор – съсипа ме. Ха-ха-ха, външна политика.

Д-р Чипиловски. Аз съм го виждал в Женева, там държа реч пред едно работническо събрание. Всички отидоха да го слушат, отидох и аз.

Втория от четиримата. Кого, Феликс Фор?

Д-р Чипиловски. Да, преди шест години. Беше...

Третия от четиримата. Но той умря в Париж, има десет години.

Четвъртия от четиримата (*скромно*). Нели той бе председател на френската република?

Третия от четиримата. Г-н доктора трябва да говори за Себастиан Фор, анархистически агитатор, той обикаля тъй.

Д-р Чипиловски. А-а...

Първия от четиримата. Их и ти докторе, намери... ха-ха-ха, намери... И-и, днес тоя смях! Ох, ох, ох, с *est tres fort* тия господа Фор.

Третия от четиримата. Но Фор тук не значи силен. Не помня как се пишете името на Себастиан Фор, но Феликс Фор се пише: еф-о-ер-ьо, на края с «е», а не «те».

Втория от четиримата. Тодор ли пишеш, или Богдан – все едно значи.

Драгоданоглу. Едно ли значи?

Втория от четиримата. Едното на гръцки, другото на български. Нели съм свършил класически гимназия! Твоето име – Стефан, стефанос – значи венец.

Чудомир Чипиловски (*влязъл со широка стъпка*). А Драгоданоглу – чалма!

Първия от четиримата. У-уф-ха-ха-ха. Сва-свали я бе, Стефане... Щял си да се биеш с Турция-и ти!...

Другите се смеят по-въздържано.

Драгоданоглу (*сериозно на Чудомира*). Ти отде изпъкна?

Чудомир (*му подава вестник*). Ето – което снощи обещах. Но аз търся един човек, защото хубаво са ме сгрели.

Първия от четиримата. Чакайте, къде! Седнете малко при нас, да се посмеем...

Чудомир. Тряба ми адвокат. Ха, ето там един... Стражарите съставят актове на хората за нарушаване нощната тишина, а никои не закача тях за нарушаване хорското спокойствие. (*Към първия.*) Добро веселие! (*Пътем и тихо на д-р Чипиловски.*) Как си, гълъбче? Не е ли минал продавач, да си вземеш семки? (*Отминава.*)

Първия малък чиновник. Два часа без три минути. Ще дигнат присъствената книга.

Втория малък чиновник (*на артиста*). Ти няма ли да вървиш към театъра?

Артиста от Народния театър (*се движи лениво*). Какво ще правя-я. Пет месеца не съм видял роля-я. Гонят ме. Оня черния...

Чудомир. (*се извръща*). Ба. Като не играеш остави си поне мустаци, да види и майка, че е мъжко родила.

Артиста (*станал*). Правилника не позволява-а. Ти няма ли да дойдеш към «Жална Македония»? (*Сбогува се знаком, с двамата чиновници.*) Там играя... табла без пари – и пия кафе за петаче. (*Отива си.*)

Чудомир. Много здраве. (*Отива при Христофорова и му шепне.*)

Двамата малки чиновници, отивайки си, минават край масата на Драгоданоглу. Първия малък чиновник поздравява почтително.

Втория малък чиновник. Че ти не се познаваш с тогова?

Първия малък чиновник. Та какво! Ще ме опознае.

Те отминават.

Христофоров (*отива с Чудомира към една празна маса*). Разказвай.

Чудомир. Утре едва ли ще можете да се видите. Работата е усложнена. (*Те сядат.*) Аз отидох да занеса един вестник. Стефан беше излязъл – и по-добре, защото подир снощи, надали щеше да ме остави да я видя. А може би щеше и да ме изпъди.

Христофоров. Разказвай, какво се е случило! Кафе, нели? (*Права знак на служителя.*) Момче, едно кафе. (*Предлога цигара; запушват и двамата.*)

Чудомир. Чакай, и аз се обърках. Ще казвам поред. Върнал се-Стефан-съвсем озлобен от избора. Спомнил си, че видял на ръката ти един пръстен. Ето повода.

Христофоров. Пръстен? Да, тоя. Е?

Чудомир. Запитал я и тя признала.

Христофоров. Защо ще крие!

Чудомир. И тя снощи казваше: какво ще крия. А може би нямаше дабъдезде, ако се криеше още малко.

Христофоров. Пръстена... но как тъй, кога?

Чудомир. Там на публичното събрание, когато сте се... когато ти си го блъснал в гърдите, както той разказвал.

Христофоров. Блъснал съм го в гърдите, аз? Е, после, после: как се е отнесъл той към всичко?

Чудомир. Както към твоята кандидатура при избора. Само че сега той ще действа за чужда сметка.

Христофоров. Нищо не разбирам.

Чудомир. За оня там, дето... дето е кацнал зад гърба му като врана на ветропоказател.

Христофоров. Е? Кой е той?

Чудомир. Мой първи братовчед, негов и неин- втори, твой съперник, а в собствената си кожа – ибрик.

Христофоров. Предложение?

Чудомир. Не още. Но кандидат на родителите, на брата, на снахата, на всички.

Христофоров. Снощи, снощи... повече подробности?

Чудомир. Подробностите – тия: мъчил я на два пъти: преди и след вечеря. По твой адрес – можеш да си въобразиш. Най-после настоял, щото тя още днес-утре да замине при родителите си.

Христофоров. А Мила?

Чудомир. Каза, че тя и тук е у дома си, в бащина къща, и че след станалото по-скоро ще се хвърли под влака, отколкото да тръгне за негде.

Христофоров. Значи – храбро се държи.

Чудомир. Доколкото разбрах, снощи е била доста храбра, но днес изглежда паднала духом. Особно снахата трябва да и ломи нервите с езика си.

Христофоров. Тя пък защо!

Чудомир. Тя си я мрази открай. Ей такваз: завистлива, суетна, дребна. Мила каза: дори всяка моя нова шапка я прави да туря по един разрязан лимон на челото си и да ходи по два дни с превързана глава.

Христофоров. А все пак, казваш, тя – снахата – поддържа или ще поддържа «кандидатурата» на оня там?

Чудомир. От завист – каза днес Мила: тя не иска за нея мъж, по-значителен от Стефана.

Христофоров. Женски работи. Но по-важното: сега?

Чудомир. Сега... остава ти да действуваш.

Христофоров. Мила какво поръча?

Чудомир. Тя – нищо. Аз я съжалих. Бедното дете.

Христофоров. Как нищо!

Чудомир. Така. Попитах я на тръгване: какво да му кажа? Тя подхвана: кажи му... кажи му, па изведнъж се заплака: нищо недей му казва!

Христофоров. Всъщност, положението не е толкова трудно, само малко търпение и решителност.

Чудомир. Аз и казах: ела с мене у Христофорова още сега. Защото, в моите очи...

Христофоров. А тя?

Чудомир. Тя каза няколко думи, от които нищо не разбрах. В същото време снахата влезе – и ние не можахме вече да говорим.

Първия и втория от четиримата се сбогуват и на отиване разменят думи с тримата събеседници на Христофорова. Един вестникарски сътрудник идва откън и отива при Драгоданоглу, с когото говори.

Христофоров. Можеш ли да отнесеш до довечера едно писмо?

Чудомир. Ще се опитам, например... например чрез стриковото момченце...

Христофоров. Защо не лично?

Чудомир. Мисля, казах: Стефан се догадил, че и аз играя роля в тая история. Той рекъл, че ще ме прогони. От държането на жена му днес и от погледа, който той ми хвърли одеде, разбрах, че няма да бъде шега. Па и като ме гледа с тебе сега, макар да казах там, че те диря по едно дело... Христофоров. Ой, ой. Всичко тъй сериозно!

Чудомир. А ти какво мислиш?

Христофоров. Остави се. Още не мога да се опомня от шемета на изборите. Сякаш трябва да ми се приказва много, много високо, за да проумявам. Някаква оглъхналост на съзнанието...

Чудомир. Боя се, тия избори да не бъдат фатални.

Христофоров. Казах ти, всъщност положението не е толкова трудно. Ей сега ще видиш. Дра-годаноглу трябва да има достатъчно сваят, за да погледне на тая работа по-иначе, по човешки...

Чудомир. Кой знае.

Христофоров. Ще искам да говоря с него.

Чудомир. Кога?

Христофоров. Още сега.

Чудомир. Дали ще приеме?

Христофоров. Надявам се. Но именно за избягване някоя неприятност ще му пратя карта.

Чудомир. Тогава аз ще се махна оттук. Неловко ще ми бъде, защото той веднага ще се сети, че аз рапортирах. Писмото, за което говореше?

Христофоров. Намини у мене след час, два. Че сега и аз не зная какво ще бъде. *(Подава ръка на Чудомира и се оттегля на по-ранешното си място.)*

Драгоданоглу е извадил донесения му от Чудомира вестник и нервво обяснява нещо по него на вестникарския сътрудник. Чудомир на тръгване съзира едно циганче, което събира остатъци от цигари.

Пред буфета... неколцина
за политика се пак препират,
и две плахи циганчета татък
угарки цигарени събират.

Вестникарския сътрудник (*напуща Драгоданоглу и се упътва към Христофорова.*) О, Чудак, аз не знаех, че си бил и поет. Ти декламираш поезиите си по градините... Скоро ли ще стигнеш до списанията? Чудомир. Хлевоуста журналистика! Ти си била винаги скарана с литературата.

Вестникарския сътрудник. Но с тебе аз съм сключил съюз за нападателни и отбранителни нощни походи. Тия дни ще има един: къде се навърташ повече, да те предизвестя...

Чудомир. Само да не прескачаме плета на поезията, другаде – ако щеш и в църква! Ху-у! (*Излиза бърже, като плясва ръце върху циганчето, което отскача уплашено.*)

Вестникарския сътрудник, смеещ се, отива при масата на Христофорова, който държи написана вече карта.

Драгоданоглу. (*се сбогува с втория и третия от своите събеседници, които си отиват*) Ти какво млъкна, докторе? Да платим, че да ходим... Видя ли нашия с кого беше?

Д-р Чипиловски. Видях: с Христофорова.

Драгоданоглу. Ддаа. (*Мълчание.*) Ако нямаш работа, ела да идем у дома. Ще видиш малкия. Пак нещо, от зъбите навярно... Мм, где живееш сега?

Д-р Чипиловски. Избрах един по-спокоен хотел. До Шарения мост.

Драгоданоглу. У-у, къде си се блъснал. Дядо ти може да бъде спокоен в гроба си... Няма да му разпилееш парите.

Д-р Чипиловски. Само за спокойствие, ако вярваш.

Драгоданоглу. А че като обичаш така спокойствието, ела у мене: имам толкова излишни стаи. (*Един служител му подава картата на Христофорова и прибира чашите от масата.*) Какво е това?

Вестникарския сътрудник. Е, г-н Христофоров, ще обичате ли да ми отговорите на няколко въпроса? Нашия вестник иска да даде едно «последно ехо» от допълнителните избори.

Христофоров през това време е нащрек. Драгоданоглу прочита картата му и след малко размисъл се обръща, поздравява и се понадига от мястото си с намерение да стане.

Христофоров (*се изправя и посочва да тръгне нататък*). Извинете, сега съм твърде зает. Ако можете по-после, наминете към мене.

Вестникарския сътрудник. Непременно, г-н Христофоров. Довиждане.

Драгоданоглу. Докторе, моля ти се, почакай ме при някоя маса, додето свърша с тогава.

Д-р Чипиловски се отстранява, вижда явил се продавач и си купува семки.

Вестникарския сътрудник (*към събеседниците на Христофорова*). Гледайте противниците: вчера на нож, а днес... Омекнаха нашите нрави. (*Влазя в казиното.*)

Христофоров и Драгоданоглу след мигновение на обоюдно колебание си подават ръка и сядат.

Христофоров. Тук съм, г-н Драгоданоглу, за да изпълня един дълг... пред съвестта си – и към един много близък вам...

Драгоданоглу. Да? Судоволствие слушам. То се касае за сестра ми? (*С усмех.*) След като моя братовчед е бил вече дома...

Христофоров. Все едно. И без туй скоро може би щях да се явя при вас.

Драгоданоглу. Позволете, г-н Христофоров. Ще говоря без забикалки – и ще ме извините, надявам се, защото работата силно ме засяга.

Христофоров. Като брат.

Драгоданоглу. Именно. И още – защото аз ви въведох някога в къщата си и пр. Поменахте дълг. Ето на, какво да направя: аз тъй мисля – и ще ви кажа откровено...

Христофоров. Говорете без стеснение.

Драгоданоглу. Понеже поменахте дълг... Вие трябаше, бяхте длъжен да помислите за него, за дълга, още преди три години. Съобразете: един човек, как да кажа... ви въвежда в семейството си...

Христофоров. Кажете направо: аз не трябаше да злоупотребявам с доверието?

Драгоданоглу. Ако вие употребявате тия думи..

Христофоров. Аз мисля, че днес, в тоя момент, когато съм при вас с намеренията на честен човек, не бива да гледате така.

Драгоданоглу. Какво да направя, много обстоятелства не ми позволяват да се отнеса в случая другояче. Помните ли, едно време аз почти не се намесих в разпрата и ние си останахме познати. Тогава баща ми, който беше тук, ви изпрати заловените писма во Франция, да – или бе Швейцария? – и аз счетох историята приключена, като я отдадох на временно увлечение. И вчера, изведнаж, можете да си въобразите моето... моето удивление...

Христофоров. Но, нели ако историята е продължила въпреки вашето знание и дори желание... нели то значи, че нямаме работа с едно, както казахте, временно увлечение,...ас едно дълбоко чувство, което, мисля, заслужава да бъде уважено.

Драгоданоглу. Хм, не искам да ви противореча. Но да бъде то, чувството ви, одобрено, на всеки случай – не. Защото-о...

Христофоров. Защото?

Драгоданоглу. Аз не виждам разума в тая работа, г-н Христофоров!

Христофоров. Наистина не ви разбирам.

Драгоданоглу. А че какво е вашето положение най-напред.

Христофоров. Моето положение... Аз трябва да мисля за него, при една тъй решителна стъпка

Драгоданоглу. А пък аз трябва да мисля и за сестра си. И не е само това. Понеже говоря открито, вашето интимно минало...

Христофоров. В моето минало няма нищо, което не би могло да бъде известно на цял свят, и нищо, за което би трябало да се срамувам.

Драгоданоглу. Еднаж вие бяхте дори годеник!

Христофоров. Сгодиха ме хорските езици, за да обяснят горещината, с която бях подел толкова своеобразния процес на оная жена. Делото заслужаваше моята страст, показаха го принципиалните спорове, които поникнаха около него в нашия юридически печат... Но какво приказвам: никой по-добре от вас не знае безосновността на всички слухове по тоя повод.

Драгоданоглу. Кой знае! Тогава вие ми говорехте едно, а хората – друго.

Христофоров. Г-н Драгоданоглу, вие ме поставяте в смешното положение на обвиняем, който се оправдава. Аз ще свърша с две думи: вески от нас носи в душата си едно собствено предопределение по силата на своя характер, темперамент и тъй нататък по-едри или по-дребни неща. За миналото, за своето минало, аз нито се хваля, нито съжалявам: то е било такова, каквото само е могло да бъде, и нищо повече. Имайте го, ако щете, пред вид – забравете го, ако можете: то е ваша работа. Мене днес интересува само една дума, която – и да говорим, и да не говорим по-дълго – зная, че е готова отнапред. Кажете я.

Драгоданоглу. Прав сте. Ще ви я кажа веднага. Благодаря за честта. Ще съобщя на родите-лите си и нека те решават: в такива случаи решителната дума принадлежи тям. Колкото се отнася до мене, аз ще ви кажа... повечето ще ви посъветвам... като зная какво ще отговорят родителите ми и като съм готов да се съглася с тях... Вие обичате преките думи...

Христофоров (*глухо*). Добре, добре?

Драгоданоглу. Оставете сестра ми на мира! Това ще бъде най-почитното от ваша страна. Родителите ми няма да се съгласят. Аз не казвам нищо лошо за вас, пази боже! Но, знаете, те са хора с малко по-стари, да не кажа, и по-здрави понятия. Те ще ви съдят, бъдете уверени, много по-строго от мене.

Христофоров (*страда*). Те ще ме съдят, вие също ме съдите... Г-н Драгоданоглу, недейте ме прави да се червя пред самия себе си.

Драгоданоглу. О, никой не мисли да ви оскърбява. Но аз говоря за моите родители. Те, знаете, на много неща гледат по своему. Например, през в реме на последната избирателна борба: някои случаи, на които аз не отдадох никакво значение, за тях бяха такива страшни събития!

Христофоров. Но там, доколкото помня, нема нищо особно. Ако имаше някой... някой по-неделикатно притиснат, не бяхте вие.

Драгоданоглу. Е да, опозицията е винага права.

Христофоров. Когато съм ви атакувал като политически противник в идейните позиции на вашата партия, ако случайно съм ви засегнал и като частно лице, сам не бих си го простил.

Драгоданоглу. Да оставим! (*Удря с ръка върху вестника, оставен на масата, и мрачно дига глава.*)

Христофоров. Ето какво, г-н Драгоданоглу. Не зная как ще се отнесат вашите родители, но, струва ми се, че вие не преценявате работата со всичките и възможни последствия. Драгоданоглу. Как тъй!

Христофоров. Очевидно. Едно чувство еднакво споделяно, едно чувство, чиито корени са дълбали по всичките посоки на две души – едно такова чувство има своите права! Често пъти то е и набрана енергия, която избухва съответно на натиска.

Драгоданоглу. Нека призная, всичко това ми звучи твърде странно, като го слушам от вашите уста, при вашата възраст. Вие не сте на двацет години, г-н Христофоров, опомнете се! Христофоров. Моля...

Драгоданоглу. Колкото за сестра ми, не бойте се. Няколко думи, два-три комплимента и нашата кукла изгубва глава. Едно дете – което не знае какво прави... Вижте и само ума! (*С оскърбително намерение.*) Тя снощи ми каза, че иска да ви плати дълговете – че щяла да ви плати дълговете.

Христофоров. Тя, моите дългове?

Драгоданоглу. То се знае, от зестрата. Но тя забравя, че баща ми съвсем не е от модерните бащи и че нито пък има намерение скоро да мре.

Христофоров. Тук има нещо, което не мога да разбера. Почакайте, моля ви се. (*Като на себе си.*) Моите дългове – тя говори за тях, – и какви дългове имам аз! Зестра... (*Искрено.*) Г-н Драгоданоглу, аз не вярвам, че искате да ме обидите. После, вашият интерес към моето минало и вашата памет могат да ви помогнат. Вие знаете моите случаи, вие сам преди малко намекахте... Аз никога не дирих богатство благодарение не само на вярата в себе си, на безкрайната вяра в себе си, но и на нещо по-друго...

Драгоданоглу. Их, едното не бърка на другото. Па и вие не сте вече на ония години, живота трябва да ви е понаучил на нещо... Дори, казал го бих, тъкмо за ваша чест е, ако живота ви е научил на нещо.

Христофоров. Моля ви се...

Драгоданоглу. Ще го повтора и потрета – не, с увереност ще го кажа: по всичко се вижда, че живота ви е научил на нещо. И много просто: без солидно материално положение вие едва ли бихте могли да играете широката обществена роля, за която се тъкмите.

Христофоров. Но аз забранявам!

Драгоданоглу. Забранявате... Забранете на себе си да давате поводи! Един такъв език от ваша страна – при онуй, което направихте в къщата ми...

Христофоров. Господине, в името на вашата сестра...

Драгоданоглу. Вие говорите в името на сестра ми! Вие се осмелявате да говорите в името на сестра ми! И какво е това на ръката ви? (*Хвоица го.*) Чий е тоя пръстен на ръката ви? (*Христофоров става, Драгоданоглу също, без да му пусне ръката.*) Ще свалите ли тоя пръстен от ръката си!

Христофоров (*ниско, но енергично.*) Не е тук място да мерим силите си. Както правите, всички нас гледат...

Драгоданоглу. Нека гледат, нека те познаят. Един съблазнител си ти и нищо повече. Дай тоя пръстен, пръстена на майка ми... Аз ще повикам да те арестуват, крадец.

Христофоров освобождава ръката си, удря една плесница на Драгоданоглу и се отместя настрана.

Един глас. Бият се, хей! Гласове на вестникопродавци. «Камбана-а», вестник «Камбана-а», отговора на турското правителство-о...

Христофоров (*закрива с ръка очите си*). Какво безумие!

Един гражданин и един служител се изправят на местопроизшествието, за да попречат на нова схватка.

Драгоданоглу подига от земята падналата си шапка и бърбре закани, от които нищо не се разбира.

Група приятели забикалят Христофорова с проявление на съчувствие.

Д-р Чипиловски се спира плах върху стълбата на казиното.

Вестникарския сътрудник (*след като се е сблъскал с доктора, оглежда терасата и вади часовника си*). Два и половина. Нашия вестник излиза на четири. Има време. Последно ехо от изборите!... (*Хуква навън.*)

6.3.2. Балада

Христо Ботев

ХАДЖИ ДИМИТЪР

Жив е той, жив е! Там на Балкана,
потънал в кърви лежи и пъшка
юнак с дълбока на гърди рана,
юнак във младост и в сила мъжка.

На една страна захвърлил пушка,
на друга сабля на две строшена;
очи темнеят, глава се люшка,
уста проклинат цяла вселена!

Лежи юнакът, а на небето
слънцето спряно сърдито пече;
жътварка пее нейде в полето,
и кръвта още по-силно тече!

Жътва е сега... Пейте, робини,
тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,
в таз робска земя! Ще да загине
и тоя юнак... Но млъкни, сърце!

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира: него жалеят
земя и небе, звяр и природа
и певци песни за него пеят...

Денем му сянка пази орлица,
и вълк му кротко раната ближи;
над него сокол, юнашка птица,
и тя се за брат, за юнак грижи!

Настане вечер – месец изгрее,
звезди обсипят сводът небесен;
гора зашуми, вятър повее, –
Балканът пее хайдушка песен!

И самодиви в бяла премена,
чудни, прекрасни, песен поемнат, –
тихо нагазят трева зелена
и при юнакът дойдат, та седнат.

Една му с билки раната върже,
друга го пръсне с вода студена,
третя го в уста целуне бърже, –
и той я гледа, – мила, зесмена!

«Каж ми, сестро де – Караджата?
Де е и мойта вярна дружина?
Каж ми, пък ми вземи душата, –
аз искам, сестро, тук да загина!»

И плеснат с ръце, па се прегърнат,
и с песни хвъркнат те в небесата, –
летят и пеят, дорде осъмнат,
и търсят духът на Караджата...

Но съмна вече! И на Балкана
юнакът лежи, кръвта му тече, –
вълкът му ближе лютата рана,
и слънцето пак пече ли – пече!

6.3.3 Ода

Иван Вазов

ЛЕВСКИ

Манастирът тесен за мойта душа е.
Кога човек дойде тук да се покае,
трябва да забрави греховния мир,
да бяга съблазни и да търси мир.
Мойта съвест инак днеска ми говори.
Това расо черно, що нося отгоре,
не ме помирява с тия небеса
и когато в храма дигна си гласа
химн да пея богу, да получа раят,

мисля, че той слуша тия, що ридаят
в тоя дол плачевни, живот нестърпим.
И мойта молитва се губи кат дим,
и господ сърдит си катуля ухото
на светата песен и херувикото.

Мисля, че вратата на небесний рай
на къде изглеждат никої ги не знай,
че не таз килия извожда нататък,
че из света шумен пътят е по-кратък,
че сълзите чисти, че вдовишкий плач,
че потът почтенний на простий орач,
че благата дума, че правото дело,
че светата правда, изказана смело,
че ръката братска, без гордост, без вик
подадена скришно на някої клетник,
са много по-мили на господа вишни
от всичките химни и тропари лишни.

Мисля, че човекът, тук на тоя свят
има един ближен, има един брат,
от кои се с клетва монахът отказа,
че цел по-висока Бог ни тук показва,
че не с това расо и не с таз брада
мога да отмахна някоя беда
от оня, що страда; мисля, че канонът
мъчно ще направи да замлъкне стонът;
че ближний ми има нужда не в молитва,
а в съвет и помощ, когато залитва;
мисля ази още, че овчарят съц
с овците живее, на пек и на дъжд,
и че мойте братя търпят иго страшно,
а аз нямам нищо, и че туй е грешно,
и че ще е харно да оставя веч
таз ограда тиха, от света далеч,
и да кажа тайно две-три думи нови
на онез, що влачат тежките окови.
Рече и излезе.

Девет годин той

скита се бездомен, без сън, без покой,
под вънкашност чужда и под име ново
и с сърце порасло и за кръст готово,
и носи съзнание, крепост, светлина
на робите слепи в робската страна.
Думите му бяха и прости и кратки,
пълни с упование и надежди сладки.
Говореше често за бунт, за борба,
кат за една ближна обща веселба,
часът на която беше неизвестен;
изпитваше кой е сърцат, сиреч честен,
участник да стане във подвига свят;
всяк един слушател беше му и брат.
В бъдещето тъмно той гледаше ясно.
Той любеше своето отечество красно.
Той беше скиталец и кат дете прост
и като отшелник живееше в пост.
Горите, полята познати му бяха;
всичките пътеки кракът му видяха,
пустинята знайше неговия глас,
хижата го знайше и на всеки час
вратата ѝ за него отворена беше.
Той се не боеше, под небето спеше,
ходеше замислен, сам-си без другар.
Тая заран млад е, довечера стар,
одеве търговец, сега просяк дрипав,
кога беше нужно – хром, и сляп, и клипав;
днес в селото глухо, утре в някой град
говореше тайно за ближний преврат,
за бунт, за свобода, за смъртта, за гробът,
и че време веч е да въстане робът;
че щастлив е оня, който дигне пръв
народното знаме и пролее кръв,
и че трябва твърдост, кураж, постоянство,
че страхът е подлост, гордостта – пиянство,

че равни сме всички в големия час –
той внасяше бодрост в народната сваят.

И всякоя възраст, класа, пол, занятие
зимаше участие в това предприятие;
богатий с парите, сурмахът с трудът,
момите с иглата, учений с умът,
а той беден, гол, бос, лишен от имотът,
за да е полезен дал си бе животът!

Той беше безстрашлив. Той беше готов
сто пъти да умре на кръста Христов,
да гори, кат Хуса или кат Симона
за правдата свята да мре под триона.
Смъртта бе за него и приятел и брат,
зашил беше тайно в ръкава си яд,
на кръста му вярно оръжбе висеше,
за да бъде страшен, кога нужда беше.
Той не знайше отдиш, ни мир, нито сън,
обърнал се беше не дух, на огън.
Думата си цяла лейше в едно слово,
понявга чело си мръщеше сурово,
и там се четеше и укор и гняв,
и душа упорна, и железен нрав.

Той беше невидим, фантом, или сянка.
Озове се в черква, мерне се в седянка.
Покаже се, скрий се без знак и без след,
навсякъде гонен, всякъде приет.
Веднъж във събрание едно многобройно
той влезна внезапно, поздрави спокойно,
и лепна плесница на един подлец,
и излезе тихо из малкий градец.
Името му беше знак зарад тревога,
властта беше вредом невидима, строга,
обсаждаше дваисет града изведнъж,
да улови тоя демон вездесъщ.
От лице му мрачно всички се бояха,

селяните прости светец го зовяха
и сбрани, сдушени във тайни места
слушаха със трепет, с зяпнали уста
неговото слово сладко и опасно,
И тям на душата ставаше по-ясно.

.....
.....

И семето чудно падаше в сърцата
и бързо растеше за жътва богата.

Той биде предаден, и от един поп!
Тоя мръсен червяк, тоя низък роб,
тоз позор за Бога, туй пятно на храма
Дякона погуби чрез черна измама!
Тоз човек безстиден със ниско чело,
пратен на земята не се знай защо,
тоз издайник грозен и божий служител,
който тая титла без срам бе похитил,
на кого устата, пълни с яд и злост,
изрекоха подло: «Фанете тогоз!»
На кого ръката не благословия,
а издайство сърши, и гръм не строши я,
и чието име не ще спомена
от страх мойта песен да не оскверна,
и кого родила една майка луда,
който равен в адът има само Юда
фърли в плач и жалост цял народ тогаз!
И тоз човек йоще живеи между нас!

Окован и кървав, във тъмница ръгнат,
Апостолът беше на мъки подвъргнат
ужасни. Напразно! Те нямаха власт
над таз душа яка. Ни вопъл, ни глас,
ни молба, ни клетва, ни болно стенанье
не издаде в мрака туй гордо страданье!
Смъртта беше близко, но страхът далеч.
И той не пошушна предателска реч.
И на вси въпроси – грозно изпитанье –

едн ответ даде и едно мълчанье
и казваше: «Аз съм Левски! Ей ме на!»
И никое име той не спомена.

Но тиранът люти да убий духът
една заран Левски осъди на смърт!
Царете, тълпата, мръсните тирани
да могат задуши гордото съзнание,
гласът, който вика, мисълта, що грей,
истината вечна, що вечно живеи,
измислиха всякой по една секира
да уморят всичко, дето не умира:
зарад Прометея стръмната скала,
ядът за Сократа с клеветата зла,
синджир за Коломба, кладата за Хуса,
кръста на Голгота за кроткий Исуса –
и по тоя начин най-грозный конец
в бъдещето става най-сяен венец.

Той биде обесен.

О, бесило славно!

По срам и по блясък ти си с кръста равно!
Под теб ний видяхме, уви, да висят
много скъпи жъртви и да се тресят
и вятърът южни с тях да си играе,
и тиранът весел с тях да се ругае.
О, бесило славно! Теб те освети
смъртта на героите. Свещено си ти.
Ти белег си страшен и знак за свобода,
за коя под тебе гинеше народа,
и лъвът, и храбрий: и смъртта до днес
под тебе, бесило, правеше ни чест.
Защото подлецът, шпионът, мръсникът
в ония дни мрачни, що «робство» се викат,
умираха мирни на свойто легло
с продадена съвест, с позор на чело,

и смъртта на тебе, о, бесилко свята,
 бе не срам, а слава нова на земята
 и връх, от където виждаше духът
 към безсмъртието по-прекия път!

6.3.4. Сонет

Д. Дебелянов

ПЛОВДИВ

Как бяха скръбни мойте детски дни!
 О, колко много сълзи спотаени!
 Тук първи път се моя взор стъмни
 и безпощадна буря сви над мене.

Тук първи път чух гласа възглас: – Престани
 да вярваш и да дириш – забранен е
 на любовта плодът – и в зли страни
 мечтите ти навек ще бъдат пленни.

И днес аз бродя в тоя скръбен град –
 едничък дом на мойта скръб бездомна –
 аз бродя за утехата нерад –

и кат загубен в пустошта огромна.
 И толкоз черни мисли ми тежат,
 че аз не искам нищо да си спомна.

6.3.5. Лирическа импресия

Христо Смирненски

ЗИМНИ ВЕЧЕРИ

Като черна гробница и тая вечер
 пуст и мрачен е градът;
 тъпо стъпките отекват надалече
 и в тъмата се топят.

Глѣхнат оградите, зловецо гледа всяка
с жѣлти стѣклени очи,
оскрежената топола — призрак сякаш —
в сивата мѣгла стѣрчи.

Странни струни са изопнатите жици,
посребрени с тѣнѣк пух,
и снегѣт, порѣсен с бисерни искрици,
хрупка с вопѣл зѣл и глух.

А в мѣглата — през безплѣтните и мрежи
мѣлком гаснеща от скрѣб,
младата луна незнаен пѣт бележи
с тѣнкия си огнен сѣрп.

*

Вѣрвя край смѣлчаните хижи,
в море непрогледна мѣгла,
и вечната бедност и грижа
ме гледат през мѣтни стѣкла.

В стѣклата с десница незрима,
под ледния дѣх на ноцта,
чертала е бялата зима
неземни сребристи цвѣта.

Но ето кѣщурка позната;
в прозореца детска глава;
и грубо гѣрмят в тишината
пияни хрипливи слова.

Завѣрнал се в кѣщи — безхлебен,
пиян пак — бащата ругай:
и своя живот непотребен,
и своята мѣка без край.

Завесата мръсна, продрана,
и едър мъглив силует
размахва ръцете в закана,
от помисли странни обзет.

Децата пищят и се молят,
а вълна, привела глава,
сред своята скръб и неволя
жена проридава едва.

*

Сякаш плачът и дочули са,
сякаш са ехо в снега —
звъннаха в сънната улица
песни на скрита тъга.

Трепка цигулка разплакана,
сепна тя зимния сън,
мигом след нея, нечакано,
хукнаха звън подир звън.

Пак ли са старите цигани?
Пак ли по тъмно коват?
Чукове, сърчно издигнати —
сърчно въртят се, гърмят.

Трепна в бараката сгушена
пламък разкъсан и блед;
а от стрехата опушена
спускат се змийки от лед.

Пламва стомана елмазена,
вие се, съска, пълзи —
с тежките чукове смазани,
пръска тя златни сълзи.

Синкави, жълти и алени
снопчета пламък трептят,
в огнен отблясък запалени,
черни ковачи коват.

*

А навън мъглата гъста тегне,
влачи своя плащ злокобно сив,
и всуе се мъчи да пробегне
остър писък на локомотив.

Мяркат се незнайни силуети,
идат странни — странни гинат пак:
електричен наниз морно свети,
през завесите от черен мрак.

И в мъглата жълтопепелява,
в нейното зловещо празненство,
броди тежко, неспокойно плава
някакво задгробно същество.

Той е — слепия старик се връща,
с него натоварено дете,
потопени в хаоса намръщен,
бавно, бавно се разтапят те.

Братя мои, бедни мои братя —
пленници на орис вечна, зла —
ледно тегне и души мъглата, —
на живота сивата мъгла.

Тежък звън като в сън надалеч прозвъни.
Полунощ ли е пак?
В уморения мрак
като копия златни пламтят светлини
и се губят по белия сняг.

Струят се без ред бледожълти петна
от прозореца в скреж,
и — разкъсващ, зловещ —
през стъклата процежда се плач на жена,
и горят и трептят свещ до свещ.

*

Сред стаята ковчег положен,
в ковчега — моминско лице,
и жълти старчески ръце
у дъсченото черно ложе.

Проточено ридай старуха,
нарежда горестни слова,
в миг потреперва и едва
сподавя кашлицата суха.

Неясно по-стените голи —
пробягват сенките завчас;
пред мъничък иконостас
детенце дрипаво се моли.

В прозореца свещите бледни
целуват ледени цветя,
и, в своята кратка красота,
цветята се топят безследно...

*

И пак край смълчаните хижи
вървя в бледосиня мъгла
и вечната бедност и грижа
ме гледат през мътни стъкла.

Като че злорадствени песни
напяват незнайни беди,
и трепнат, угаснат и блеснат
над затвора двете звезди.

А спрели за миг до фенеря,
чувалчета снели от грѣб,
стоят две деца и треперят
и дреме в очите им скрѣб.

И сякаш потрошена слюда,
снежинки край тях се въртят;
и в някаква смѣтна почуда
децата с очи ги ловят.

А бликат снежинки сребристи,
прелитат, блестят кат кристал,
проронват се бели и чисти
и в локвите стават на кал.

6.3.6. Лирическа поема

Пенчо Славейков

РАЛИЦА

Като оназ вечерница в небото,
една бе в село Ралица девойка,
и цяло село лудо бе по нея.
Сиротно чедо беше тя. Отколя
замина нейний татко по гурбет –
замина и ни вест, ни кост от него;
а майка ѝ отведоха с дене
кахъри в гроба. Ралица остана
при леля си, като свое чедо
я тя отгледа – гърлицата както
отглежда своя рожба, докато
се на крила самичка тя възмогне.
От Бешбунар ли с пълни бели менци
тя привечер се връщаше с другарки,
спреваряха се кой през кой вода
да ѝ напий; а в празник на хоро,
кой не луди до нея да се хване? –
Че модрия ѝ поглед бе западнал,
като мъгла, на всички на душата

и мислите им все около нея
се вияха, кат сърмений колан
о кръшната й тънка половина...
«Блазе й с хубост» – казваха едни.
«Блазе, комуто на честта се падне» –
обаждаха се други. А с глава
посвиваха пък трети, век живели,
свят опознали – шепнейки изниско:
«Блазе й... Ех, кабил ни край не е
на хубаво да води тая хубост.»
За Ралица залиташе най-вече
Стоичко Влаха, заможен и личен
ерген, един на майка и баща.
Но ней сърцето беше дало вест
и тегнеше душата й към други;
примамили я бяха со дене
на Ива Бойкин ваклите очи
и думите му благи, като ранна
роса при пролет. Вреди ли невреда,
че сиромах е Иво!... Двама лика
и прилика, един за друг родени –
един у друг залюбени не чудом.
Той беше строен явор столоват,
тя тънка, вита, кършена лоза:
лоза се окол явора обви –
около Ива Ралица девойка!

Кръстовден мина. По поля и дома
се работа привършваха. Ей острий
горняк повя: гората пожелтя;
напуснати, посърнаха полята.

У Ралица ходиха китни свати.
И чу се вест низ селото, че наскоро
ще е и сватба. Дружки и недружки
у Ралица на добър час вървяха;
и всички тя посрещаше засмяна,
и тънки дари стелеше пред тях,

и охолно разправяше на всички,
 що й лежеше драго на сърце.
 Сърце прелива, като пълна чаша.
 У лелини й дворове широки
 като че слънце грееше – и всички,
 що Ралица споходиха, оттам
 излазяха, като че ли и тях
 да бе огряло слънце...

Ала слънце,
 що за едни тъй драголюбно греи,
 на други мрак сгъстява на душата.
 И мрак обзе душата на Стоичка.
 Ни сън за него имаше, ни одих;
 и скиташе се все навъсен той,
 на целий свят като че гневен. Вред
 той Ралица все дебнеше да срещне.
 Ей привечер веднъж му падна сгода
 на Бешбунар. Той излеком пристъпи
 и се запря зад чучура – когато,
 приведена над поставът, сама
 там Ралица си писаните стомни
 изплакваше. Тя втора стомна сложи
 под чучурчето – първата, веч пълна,
 изправи се да сложи отстрана –
 и тъй застана в миг, като вкопана.
 Обади се тогаз оттам Стоичко:
 «Отколя търся слука да ти дам
 скъп армаган – огърлица рубета,
 а, Ралице?...» И тутакси извади
 из пазвата си златен наниз той
 и го подаде. Очи не възведе
 да го погледне пребледняла тя
 и не пророни, слисана, ни дума.
 «Наречени са те за теб» – отново,
 пристъпвайки към нея, той повтори.
 – Не всичко, мен наречено, за мен е! –
 отвърна тихо Ралица и сегна
 препълнената стомна да отнеме.

Ръката ѝ тогава залови
и я устреля с тъмен поглед той,
и троснато отново тъй подзе:
«За теб така... така ли е за мен?
На мене е обречено сърце ти:
то ще е мое – или ничие!»
– Пусни!... Сърцето силом се не зема.
Не е то пита, то се не ломи! –
извика тя – изви се, отърва се
и спусна се набързо низ брега.
След нея дълго, дълго гледа той
и недобър гореше плам в очи му.
И паметта му мисли зли обзеха.
Зашло бе вече слънце и бързом
вечерни сенки падаха... Въз бряг
възпираха отдолу закъснели
за Бешбунар девойки и далеч
разпръскваше се охолний им смях.
Из друг път сви Стоичко и полека
към село се упъти.

Много дни

се оттогава минаха – и много
неща през тия много дни. Ей вече
великденските пости преваляха;
разтиквяше се зимата. И всичко
миришеше на млада пролет... Само
мъглива есен гнездеше се още
в душата на Стоичко Влаха, че
отдавна вече Ралица и Иво –
мъж и жена – живеяха честито.

Зовеше я той «мое пиле», поглед
от нея не отвождайки, като
от свое скъпо, ненагледно благо.
И не смъгли му щастието нищо –
ни думите на Ралица, когато
тя за Стоичко всичко му разправи,
ни тъмний негов поглед, изпод вежди

при всяка среща мятан неприветно.
 А радостта на Ивовата майка
 ни споделил би никої, ни постигнал.
 И всякой гост у Ралица бе драг
 и радушно причакан гост. На всички,
 кой знае как, усмивката й крехка
 допадаше – тїй ведрата зорница
 допада на стопани ранобудни:
 не е ли тя на ясни дни благ вестник?
 Ех, хубава усмивка беше тя...

И с таз усмивка, привечер веднїж,
 говореше невястата на Ива,
 приседнала край огїня до него:
 – Защо ли се забави майка тїй?...
 Довчас ще втаса хляба и зарана
 ще имаш топїл за в гората. Ранко
 нал` ще излезеш? «Ранко, мое пиле;
 не ще ли ти се ранко да изляза?» –
 отвърна той, с усмивка дяволита
 като към нея се изви. – Пїк ти!
 То вече – каза тя и причерви се
 свенливо. Двама мїжкнаха завчас.
 На огїня притури сїчки тя,
 а той се взря в камината нагоре.
 А вихїра, като пїтник закїснял,
 на прозорците блїскаше, виеше
 и свиреше през ниския комин.
 Стояха дїлго мїлком те така
 и този пїт прїв Иво се обади:
 «У батеви останала е майка;
 ще трябва да се иде, че навїн
 я чуї каква е хала разбесняла.»
 – Пред вратнята завяло й до коляно –
 се Ралица обади, веч когато
 отвори той вратата да излезе.
 Но той не чу, набїрзо дрїпнал пак
 да я затвори – че го сипна буйна

виелица в очите, шепа сняг
 от стрехи нейде сграбил и вкъщи
 да се премъкне хукнала несвястно.
 Не задържа тя Ива. С сръчен мах
 от себе си отърси той снегът
 и възкриви към хлява, по-напред
 воловете да понагледа пътем.
 «Я гледай, чак и вратнята разтворил!»
 – Затрупей я с трупа си! – троснат глас
 до него се обади – и докле
 да се досети Иво, лют ханджар
 се вби в гърди му – дигна той ръка,
 изохка и се люшна на земята.
 И повторно в гърди му кат вби
 ханджара, викна стръвния убиец:
 – Мене нейни думи – тебе моя нож!
 Сърцето, що се не ломи, за мене
 ще да е цяло! – и прескокна той
 през трупа и изчезна в тъмнината,
 зловещо дете вихъра виеше.
 Нощта погълна глухий стон на Ива;
 а като че ли слаб, едва досетен
 ек и сърцето Ралица досегна –
 неясен ек и несъзнан, тъй както
 в гората гръм далечен от ловец
 на птичка се в сърцето отзовава;
 за миг се тя послуша и отново
 я мисълта за утре пак обзе.

Седеше тя прибрана тамо в къта,
 край огъня, когато се почука
 на прозорчето излек. Скокна тя
 и вратнята отвори. – «Добър вечер,
 невясто Ралко. Мала пък вихрушка! –
 бързом издума старата, чембер
 като отви и го от сняг отърси. –
 Ха затвори, че фтичето ще фръкне!»
 – Не е ли Иво отподире? – «Иво?

Къде се е по таз вихрушка дявал?»
 И ней разправи Ралица, и плахо
 погледна я. «Ей, някъде по път
 ще бъдем се разминали» – изниско
 ней старата отвърна и повтори:
 «Отдавна ли излезе.» – Не, отскоро. –
 Спогледаха се мълком те – и мълком
 край огъня приседнаха да чакат...
 Полека-лека вятърът утихна;
 и рядко само счуваха се бързи,
 отвън из пътя, стъпки и далеч
 заглъхваха; а тропота от тях
 за дълго се откъкваше в сърца им.
 И нещо тежко, тъмно се полека
 възйемаше и таеше в душа им,
 като на лято дъжд, кога в полето
 лежат вън златни снопи неприбрани.
 Тъй мина час и друг, а все нема
 очакваний от тях да се завърне...
 И наведнъж – поджегна ли ги мисъл
 нечакана? – те скокнаха и двете
 и литнаха на потръс. Пред вратата
 те зърнаха полузавени стъпки
 и като че ли нещо ги повлече
 нататък, закривиха... В тъмнината,
 зад зиналите вратни на обора,
 на трупа Ивов Ралица се спрепна
 и с вик върху му падна во несвят.
 Далеч и близо в глъхналата нощ
 разлаяха се псета... Глъч се дигна;
 и стекоха се оближни съседи
 на писъка у Ивови. Блещукна
 фенерче сред навалицата – слабо
 огрея то прегърчения труп,
 зад прага възнак повален, с широко
 изцъклени безжизнени очи –
 и него с писък прегръщаха жените.
 Отнесоха съседи Ива вкъщи,

а сутринта отнесоха го свои
на гробищата, в вечната му къща.
Пожалиха за чуждо чужди хора;
пожалиха за Ралица, за Ива,
окаяха и старата му майка,
погаткаха «ка`би?» и «кой ще бъде?»
па скоро и забравиха. Една
не го забрави старата му майка
и наскоро, при пролет, се помина.
При синов гроб отвори се и майчин.
Един до друг те легнаха в земята –
и на сърцето Ралици. Злочеста,
една за двама остана да жали,
на гробовете им да реди.

Начесто

западеше й мисъл за Стоичка;
западеше й: «Божичко, нима!?»
И морници побиваха я хладни.
(А сам Стоичко, заради когото
и хората пошушноваха нещо,
след Ивовата смърт, на два-три пъти
се по кръчмите мярна – и без вест
подир това на някъде забягна.)
През сълзи тя не видя пролетта,
в тъга не сети лятото как мина
и дойде есен. Есента доби тя
момчана рожба – радостна сълза
во пороя на скърбите й падна.

Дни минаха и много мина с тях.
Тъй както свива модрия седянка
цветец, когато слънцето залезе,
и тъй сърцето Ралица се сви,
прибрало спомен скъп за ясни дни...
Живей сиротно с своето сираче
живот неволен тя сега. Радей
по чужди къщи, бърхти се весден,
и прязнощ я над хурката заваря.

Но в ваклите очи на своята рожба,
когато се тя вгледа и познай
в тях Ива – до сърце си го притисне,
и пак оная хубава усмивка
на устните ѝ цъфва, от живота
ненадломена – с несломено сърце.

6.3.7. Разказ

Йордан Радичков

Йероглиф

Йероглифът се появи неочаквано, сякаш бе паднал от небето, или бе изникнал от земята, най-активните веднага се струпяха около него, за да видят като каква ли ще е тая загадка, но спазваха известно почтително разстояние. Някои предполагиха, че е летателен апарат, дошъл от другите светове, но това предположение бе отхвърлено много скоро, защото никъде не се виждаше нито мотор, нито антена, или пък подобие на врата. Един се престаши и отиде, та почука на йероглифа, но той не издаде никакъв звук, а и никой не се обади на почукването. Не беше и звяр, щото ни дишаше, ни имаше сърцебиене.

Ама, че странна работа! — казаха най-активните и се запретнаха да разберат какво всъщност представлява това чудо. Те го пилиха с пили, опитаха да го режат с бичкия, на два пъти го взривяваха с каменарски барут, запалиха огън в основата му, но йероглифът нито се пилеше, нито можеше да се реже с бичкия, не гореше и не се взривяваше. На едного му хрумна да се покачи на върха и да го изследва педя по педя и, макар че другите го предупреждаваха да не се качва, щото може да се подхлъзне и да се пребие, той не ги чу, а се качи на върха, позхлъзна се отгоре и се преби. Чак тогава нашите се сетиха, че йероглифът не е нито летателен апарат, нито звяр, нито предмет за взривяване, а е йероглиф, който трябва да бъде разчетен.

И седнахме ние, най-активните, да разчитаме йероглифа — това беше през лятото — устата ни пресъхна да го разчитаме, а и мнозина слънчасаха от горещините, но ние не се отказвахме, защото знаехме, че много тайни са скрити в него. Подир лятото дойде есента, заваляха кратките дъждове, ние стояхме мокри до кости под кратките дъждове и все разчитяхме йероглифа. После пък заваля сняг, стана студено, появиха се страшни виелици, но никой не мръдна от мястото си. Цяла зима разчитяхме йероглифа, ушите ни измръзнаха сред фъртуните, но не отстъпихме и тъй дочакахме пролетта.

Едва през пролетта някои се сетиха, че йероглифът е обърнат наопаки и сме загубили сума време да го четем наопаки. Ама че сме глупаци! — казахме ние и

се заловихме тогава да го обърнем, та да го изправим на крака и да можем да го разчетем правилно. Много работа падна, докато поставим йероглифа на крака, но учудването ни беше безкрайно, когато видяхме, че макар и изправен на крака, той пак си оставаше йероглиф.

Трудно е да си представите в какво глупаво положение изпаднахме тогава всички ние, дето цяла година батисахме да разчетем един йероглиф. Той до такава степен се бе врязал в съзнанието ни, че каквото и да погледнехме, почна да ни се струва, че е йероглиф. Един от нашите дори стигна до крайност и почна да твърди навсякъде, че вместо с жена си нощем спи с йероглиф. Друг един разправяше, че вместо крави, впрягал два йероглифа и с тях орял нивата си, а негов съсед затвори в кочината си йероглиф и почна да го угоява за Коледа. И имаше хора, дето преди си оплакваха, че печките им не горят хубаво, че комините им не са добре направени, затуй на мястото на комините туриха йероглифи и печките почнаха да горят като луди. А на одного хрумна вместо дърва да тури йероглиф в печката си и твърдеше, че през цялата зима топлил къщата само с тоя йероглиф. Нашите хора постепенно взеха да се женят за йероглифи, да раждат йероглифи. Щом наближеше коситба, отиваха в ливадите да косят йероглифи и на реката вместо мост, туриха йероглиф, за да може да се минава по него.

Тъй, прониквайки в тайните на йероглифа, ние превърнахме всичко около нас в йероглифи и видяхме една сутрин как вместо слънцето, от изток се показва един светъл йероглиф и започна да пъпли бавно по небето. Ахай! — извикахме ние и тръгнахме към изгрева, но тогава ни сърцна председателят Мао и ни каза, че не бива да четем повече йероглифа, защото човек, колкото повече чете, толкова повече оглупява. Ние се огледахме и нямате представа колко голямо беше учудването ни, когато всеки, вместо да види хунвейбин до себе си, видя по един йероглиф. Върнахме се и въодушевени от идеята на Мао, изкопахме една огромна яма, бутнахме йероглифа в нея, затрупахме го и турихме отгоре следния предупредителен надпис към поколенията: „Човек колкото повече чете един йероглиф, толкова повече оглупява и става на йероглиф.“

Дай, боже, дано бъдещите поколения не бъдат любопитни като нас, та да седнат да разчитат йероглифа!

6. 3. 8. Драма

Васил Друмев

ИВАНКУ, УБИЕЦЃТ НА АСЕНЯ I ДЕЙСТВАЩИ ЛИЦА

Лица:

Асен, цар български
Мария, Асенюва дъщеря
Петър, Асенюв брат
Баба Кера, Мариина дойка
Иванко, главен началник на войската
Драгомир, Иванков брат и съветник на Асеня
Симо и Добрин – стари велможи
Милко, млад велможа (храненик на баба Кера)
Отец Иван, Асенюв духовник
Исак, севастократор
Тодорка, Исакова дъщеря
Драгни и Михо – слуги

Други велможи, царски телохранители, войскари, народ, стражари, калугери, певец.

Действието става в Търново

• *Действие първо*

СЦЕНА ПЪРВА

Мариина стая в царските палати.

ЯВЛЕНИЕ I

Мария и Тодорка.

Мария и Тодорка седят до един стол, на който има цветя, и вържат китки; настрана кошници с цветя.

Мария. Какво е хубаво, Тодорке! Я погледни! (*Показва ѝ едно цвете.*)

Тодорка. Ами я гледай това! (*Показва ѝ и тя цвете и го слага отпредя ѝ.*)

Мария (*засмяна*). Наистина, Тодорке... Чакай ти, хубави китки ще направиме ний, а най-хубава ще направя за чича. Та и той навреме ли дойде я!...

Тодорка. За царюва ден. Какво ли ще бъде хубаво! Аз пръв път ще гледам това тържество. Колко ли хубаво го правят тук! Каква ли е радост, какво ли е веселие?!...

Мария. А! Много хубаво става, Тодорке. Дохождат много селяни и селянки и да видиш какво хубаво са пременени и колко се радват!... Ами велможите, войводите и големците!...

Тодорка. Гледала съм и аз у нас, в Цариград, но не знам де става по-хубаво. Нашите велможи и големци като че не са тъй, както вашите... премяна имат хубава, но...

Мария. На сегашното тържество да видиш ти, Тодорке, нашите велможи и големци... Какви са хубави, Тодорке, какви са юнаци! Хеле Иванко!...

Тодорка. Виждала съм го.

Мария. Той е най-първият наш военачалник. Татко него обича най-много; обича го и чичо Петър.

Тодорка. Иванка... Та кой ли не обича Иванка? (*Силна въздишка и начева с внимание да разбърква цветята.*)

Мария (*стреснато я изглежда*). Какво ти е, Тодорке? Я гледай каква си умислена сега... Та и тъй тежко въздъхна...

Тодорка (*все разбърква цветята*). Ех – няма нищо. (*Пак въздъхва.*)

Мария. Тодорке, ти криеш нещо от мене! Ти се мъчиш от нещо си, а не ми казваш.

Тодорка (*жаловито изглежда Мария*). Моята тайна е печална, царкиньо... (*Въздиша.*)

Мария. Печална? Но досега не съм ли била аз готова да разделям твоите радости и печали? Нима ти...

Тодорка. Аз бих желала с нея да умра...

Мария (*гледа със състрадание на Тодорка*). Горка Тодорке! По лицето ти се познава, че ти се мъчиш... Пък аз мислех, че тебе ти е добре тук, че ти си забравила...

Тодорка. Не, царкиньо! Не тъжа аз за у дома. Татко е при мене и тъй му е добре тук, а пък ти с добрината си ме утеши и успокои в моята злочестина... ти обърна робството ми на царство. За какво ще тъжа? За мама ли? Но от нея всеки ден получаваме добри известия...

Мария. Но какво ти стана сега, че тъй си се умислила и така силно въздишаш? Я се погледни!...

Тодорка (*като че на себе си*). О, кешки да не бях го виждала никогаж!... (*Силно въздиша.*)

Мария. Ти ме плашиш, Тодорке, аз никога не бях те виждала т'й. За кого говориш и що значат тежките и печалните ти въздишки?

Тодорка (*свежда глава*). Ах, царкиньо! Аз наистина съм злочеста, защото съм безумна. Аз имах злочестината да помисля, че Иванко е влюбен...

Мария (*бързешком*). В кого?

Тодорка (*вдига поглед на Мария и с горчив смях*). В мене... (*Клати жаловито глава и прекъснато въздиша.*)

Мария (*стресва се и с безпокойство*). В тебе... (*Изглежда внимателно Тодорка; с въздишка.*) Да, Тодорке, ти си млада, ти си хубавица... (*Наклонява се и умислено начева да разбърква цветята.*)

Тодорка. Ех, царкиньо... (*Клати глава; жаловитно*) Но захвърлена в чужда страна, клета робиня, можах ли аз да възпра сърцето си, като виждах добротата на Иванка към мене и към татка? Той беше винаги добър към мене; той предварваше и изпълняваше и най-малките ми прищевки... А ти сама знаеш, царкиньо, че Иванко е личен, юнак и хубавец. С всеки един благосклонен поглед, с всяка една сладка дума той ми поробваше сърцето... (*Става.*) Царкиньо! Прости горката Тодора, дете не е могла да противостои на тези сладки погледи и думи и е дала воля на сърцето си... Аз не съм ти казвала досега, царкиньо, но аз обичам Иванка от цяла душа и сърце... Горко ми! Той за мене е всичко на този свят...

Мария (*стресва се и още повече се наклонява*).

Тодорка (*продължава все жаловито*). Иванко, когото аз намерих весел и безгрижен, начена да ходи дълбоко умислен и нажален; само когато се заприказваше с мене, ставаше някак весел – така ми се струваше мене – и това аз го вземах за знак на негова дълбока към мене любов. (*Воздиша силно.*) Злочеста аз! Аз забравях, че Иванко не може да залиби една робиня, че той е твърде високо от една захвърлена в чужбина и злочеста мома... Той либи друга, царкиньо, друга!... (*Затуля лице с ръце и заплаква.*)

Мария (*става и се приближава до Тодорка; смутено*). Тодорке! Какво правиш ти?

Тодорка (*без да открие лице*). Мъчно ми е, царкиньо, много ми е мъчно...

Мария (*открива ѝ лицето*). Но успокой се, Тодорке. Отде знаеш ти, че Иванко либи друга, а не тебе? Ти си млада, ти си хубавица...

Тодорка (*гледа благодарно на Мария*). Колко си добра, царкиньо! Ти искаш да ме утетиш и успокоиш, но (*въздиша*) сърце ми ми казва, че Иванко не може да обича и не обича една робиня, че той...

Мария. Остави се от тези мисли, Тодорке, сърце ти може да те лъже... Може Иванко... Успокой се... (*Сяда умислена.*)

Тодорка (*с въздъхване*). Дай, боже! Но не, царкиньо, не! Аз знам хубаво, че Иванко не ме либи, че той... Но какво правя аз? Прости ме, царкиньо, аз със своите глупавини и на тебе докарах мисъл и жалост... Ох-ох! (*Сяда.*)

Мария (*дълбоко умислена и като че отговаря на себе си*). Затова ти тъй често биваш умислена...

Тодорка (*гледа на Мария и сдържано се поусмихва*)

ЯВЛЕНИЕ II

Прежните и Баба Кера.

Баба Кера (*влиза и още от вратата се залава да разтребва и да си хортува*). Я гледай, я гледай...

Тодорка (*начева да отбирва цветя*).

Баба Кера. Дето да погледнеш, се цветя...

Мария (*малко стреснато подига глава*). Ти ли си, бабо? Какво има?

Баба Кера (*поема отдолу едно цвете, изправва се и охка*). Няма нищо, пиленце.

Мария. Ами чича вижда ли?

Баба Кера. Виждах ами... Слава, боже! Защо ли ги разпилявате тъй?... (*Свежда се настрана и земва цвете.*)

Мария. Де беше той?

Баба Кера. Отиваше при татка ти, пиле.

Мария. Не пита ли за мене?

Баба Кера. Та аз за то дойдох я... Рече и ти да отидеш там... (*Пак се свежда и земва цвете отдолу. Изправва се.*) Ох!... Я гледай колко са (*показва си престилката*), току ги разпилявате...

Тодорка (*става*). Ето и китките, царкиньо, станаха. (*Показва на китките.*)

Мария. Къде, Тодорке?

Тодорка (*усмихнато*). Заседях се, царкиньо, а пък татко трябва да се безпокои вече... Ти го знаеш я какъв е той...

Баба Кера (*показва пак престилката си*). Какво да ги правя?

Тодорка. Хвърли ги, бабо, те не са хубави.

Мария. Само, Тодорке, пак скоро да дойдеш, че имаме още много работа за празника. И чувай, не мисли толкова...

Тодорка (*усмихва се и с въздишка*). Ще гледам, царкиньо. Остани си със здраве. (*Тъгнува.*)

Мария. Със здраве, Тодорке! Много здраве и на татка си, чу ли?
Тодорка (*покланя се засмяна и си отива*).

ЯВЛЕНИЕ III

Прежните без Тодорка.

Мария (*стои до масата умислена*).

Баба Кера (*гледа с недоволство към дето измина Тодорка*). Да ги хвърля! Не са хубави... (*Сърдито изсипва цветята от престилката си в една от кошниците*.)

Мария. Ти като че си сърдита на Тодорка, бабо?

Баба Кера. Защо да ѝ съм сърдита, пиле мое? Не ѝ съм сърдита, но... знам ли аз? Няма как ми се показва тя...

Мария. Ти се мъбриш за нея, бабо; какво ти е сторила тя?

Баба Кера. Слава, боже, царичке!... Какво ще мъбря, пиле, няма какво да мъбря! Тя с татка си току ходи у Иванкови!...

Мария (*стреснато*). У Иванкови ли...

Баба Кера. Не знам, пиле, не знам... Стоянка казва. Ох, не знам, не ги хващат твърде очите ми...

Мария (*безпокойно*). Че какво ти казва Стоянка?

Баба Кера. Ех, царичке. Стоянка е добра жена... знам ли аз? И Иванко от няколко време насам съвсем друг е станал... Мисли много, не спи по цели нощи, плаче...

Мария (*още с по-голямо безпокойство*). И плаче, казваш?

Баба Кера. Че знам ли го за какво, пиле мое; Стоянка казва.

Мария. Иди си сега, бабо, аз ще те повикам, когато ми дотрябаш.

Баба Кера. (*гледа я смаяно; посвивва рамена*). Горката! Какво ли и е? Никога не съм я виждала така. (*Отива си умислена*.)

ЯВЛЕНИЕ IV

Мария сама.

Мария (*ходи умислено, поспирва се и пак ходи*). Тя го обича от цяла душа и сърце... той за нея е всичко на този свят... тя току ходи у него, а той по цели нощи не спи, мисли, плаче... (*Поспирва се и мисли; стресва се*.) Тодорка? (*Пристъпва*.) Да, Тодорка е млада, Тодорка е хубавица!... Ами... (*спира се*) ами какво ще стане тогава с мене? (*Въздиша и склучва ръце*.) И защо ми е тогава това, че съм царкиня, че съм царска дъщеря? По-добре да не живея тогава на този свят!... По-добре жива да ме заровят в студената земя!... (*Ходи, поспирва се и мисли*.) Иванко! Иванко! Колко те обичам аз! Колко ми си мил и драг!... Но ти ще ме обикнеш ли поне наполовина

толкоз, колкото аз тебе? Кой ще ми каже това? Кой ще ме увери и успокои? (Ходи.) Тодорка... Тодорка още повече ми усили страха... (Стира се и мисли.) Тя е хубавица... Тя наистина е хубавица... Но никой, Иванко, никой не би те обичал тъй много, тъй силно, както те обичам аз. Аз би жертвувала зарад тебе всичко; аз би дала живота си и би те направила най-честит на света... (Мисли.) Тодорка ли? Но той не я либи; тя сама каза, че той либи друга... (Въздиша и клати глава.) Иванко, Иванко!... (Тръгнува да си отива.)

ЯВЛЕНИЕ V

Мария и Баба Кера.

Баба Кера (влиза и носи в една кокалена паничка вода). Знам ли аз? Знам ли?...

Мария (насреца ѝ). Какво е, бабо?

Баба Кера. Ами че знам ли, пиле? Донесох ти малко водица от онази. (Подава ѝ паничката.) Понакваси си малко челцето... Знам ли аз? Виждам, че не ти е хубаво, пиле мое.

Мария (усмихва се). Добре, бабо, добре. Турни го там, че като дода. Сега отивам при татка, нали ме чака там чичо? Ти тури това там, че после, когато си дода. (Отива.)

Баба Кера (гледа подиря и и съмнително клати глава). Горкото! Какво ли му е? (Отива към стола.) Ох, млади са, сами не знаят какво им е... Мирно дете, обичливо дете, какво му е от няколко време насам – не знам. Господ да му дава всичко хубаво. (Слага паничката на стола и начева да прибира цветята.) Младини я, това гледат, на това им е умът... (Помирисва ту една ту, друга китка.) Какво хубаво миришат... Не знам, да не е тази гъркиня – сякаш че ще ми е полеко. Откакто са дошли тука, сякаш че всичко върви наопаки. Горката царичка! Какво ли и е? (Разтребва и си бърбори.)

ЯВЛЕНИЕ VI

Баба Кера и Милко

Милко (влиза без да види баба Кера). Тя мина и пак ми се усмихна, пак ми продума... Каква божествена усмивка! Какъв сладък, небесен глас!... Но, боже мой! Дали от захвърлено сиромашко дете аз се приех в царските палати, достигнах големи почести само и само за да страдая? Дали затова ме направиха неин пазител, неин слуга само и само да я виждам всеки ден, всеки ден да чувам сладкия ѝ говор и да нямам нито най-малката надежда?... Аз се разтрепервам като лист... аз чувствавам себе си способен да извърша най-трудните, най-

славните и най-благите подвизи, или пък най-страшните дела... Царкиньо, царкиньо! Какъв жребий ми готвиш ти? (*Със силно въздишане сяда на стола и дълбоко се замислюва.*)

Баба Кера (*поразтребва и тръгва да си отива*). Ох-ох, младини!... (*Вижда Милко и уплашено се спира.*) Да те знае господ, уплаши ме! Та и що щеш тука?

Милко (*дига глава, става и се огледва*). Наистина що ща аз тука? Ето отговор на мене, на моето пламенно чувство, на моите дързостни мисли и желания....Кой съм аз? Едно подхвърлено дете, без род и роднини от улицата и отхранено от жалост и състрадание.. Нали е така, милозлива бабо?

Баба Кера (*с безпокойство*). Господ да те пази, синко! Какво ти е?

Милко. Ти знаеш, бабо. Аз нямам майка, нямам никого освен тебе и ти знаеш болката на сърцето ми.

Баба Кера. Пак това ли, Милко? Горко ти, синко! Изхвърли ти това от главата си...

Милко. Да бъда неин телохранител, да я виждам всеки ден, всеки ден да чувам нейния сладък глас, да виждам нейния ангелски поглед, който ми пробива сърцето и ме разтреперва като лист, да виждам нейната небесна усмивка – и ти, бабо, искаш да я оставя, да я забравя!... Че може ли това?

Баба Кера. Но помисли, синко, за тебе ли е тя? Има от тебе по-големи, а че пак не смеят и да помислят за царкинята. Ами ти?

Милко. По-големи! По-знатни велможи! Ех, бабо! Само да ми рече царкинята – и аз ще надмина всичките велможи и големци... Аз ще направя всичкият свят да склони с покорност глава пред Асеня и смирено да му изпълнява заповедите...

Баба Кера (*кръсти го*). Прекръсти се, синко, ти си болнав...

Милко (*горчиво се засмива*). Болнав! Наистина, бабо, аз съм болнав и много болнав... Горко ми! Болнав! (*Смее се и си отива.*)

Баба Кера. Боже! Боже! Изумило се момчето. (*Отива подиря му.*)

